

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Νεώτερη Ιστορία και Σύγχρονη

Διπλωματική Εργασία

**Αλυτρωτικά κινήματα στη μεθοριακή Δυτική Ελλάδα κατά τον
19^ο αιώνα**

Σωτήρης Κυρίτσης

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Αναστασόπουλος

Ναύπακτος, «Φεβρουάριος» «2025»

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Αλυτρωτικά κινήματα στη μεθοριακή Δυτική Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα

Σωτήρης Κυρίτσης

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Νικόλαος Αναστασόπουλος

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αθανάσιος Λούπας

Ναύπακτος, «Φεβρουάριος», 2025

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά για την υποστήριξη τους:

Τη σύζυγό μου Ελισσάβετ,

Τους φίλους Μάριο, Θοδωρή και Κων/νο,

Τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αναστασόπουλο Νικόλαο.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στα αλυτρωτικά κινήματα κατά τον 19^ο αιώνα στη μεθοριακή Δυτική Ελλάδα. Αρχικά διενεργείται μία συνολική θεώρηση της επέκτασης των ελληνικών συνόρων στον χώρο της Δυτικής Στερεάς και της Ηπείρου από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης μέχρι και την προσάρτηση της περιοχής της Άρτας το 1881. Ειδικότερα εξετάζεται η συμμετοχή της περιοχής στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, η οικονομική και στρατιωτική της σημασία για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αλλά και η κλεφταρματολική παράδοση του περιοχών αυτών. Ακόμα καταγράφονται οι διαπραγματεύσεις του Ι. Καποδίστρια και τα στρατιωτικά γεγονότα στον χώρο της Δυτικής Στερεάς, καθώς και η χάραξη των πρώτων συνόρων στην περιοχή. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου με την ταυτόχρονη εξέταση του διεθνούς πλαισίου, του αφηγήματος της Μεγάλης Ιδέας αλλά και την εσωτερική κατάσταση του οθωμανικού βασιλείου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Παρατίθεται ακόμα η σχέση της ληστείας στην δυτική μεθόριο του ελληνικού βασιλείου με το κίνημα του 1854 και της συμμετοχής Ελλήνων παρανόμων στα γεγονότα. Περιγράφονται τα βασικά γεγονότα και οι συγκρούσεις κατά την διάρκεια της επανάστασης, οι λόγοι αποτυχίας του κινήματος αλλά και ο ρόλος του εξωτερικού παράγοντα σε αυτή. Ακολούθως γίνεται λόγος για το κίνημα του 1878 στην Ήπειρο στα πλαίσια της κρίσης του Ανατολικού Ζητήματος την περίοδο 1875-1878. Αναλύονται το πλαίσιο στην Βαλκανική κατά αυτή την περίοδο, η οθωμανική και ελληνική πολιτική εξωτερική πολιτική και τα βασικά πολεμικά γεγονότα σε περιοχές της Ηπείρου το 1878. Ακόμα αποτυπώνονται οι συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και κυρίως του Βερολίνου, με τις διαπραγματεύσεις που απέδωσαν την περιοχή της Άρτας στο ελληνικό κράτος. Τέλος γίνεται αναφορά στα βασικά στρατιωτικά γεγονότα στην Ήπειρο κατά την διάρκεια της ελληνοοθωμανικής σύρραξης του 1897 μέσα από τη συνολική θεώρηση του πολέμου αλλά και της δράσης της Εθνικής Εταιρίας σε αυτόν.

Λέξεις-κλειδιά

Αλυτρωτισμός, Δυτική Ελλάδα, Ήπειρος, Μεγάλη Ιδέα, 19^{ος} αιώνας

Irredentist movements in the border region of Western Greece during the 19th century.

Kyritsis Sotiris

Abstract

This thesis focuses on the irredentist movements of the 19th century in the border region of Western Greece. Initially, a comprehensive overview is conducted regarding the expansion of Greek borders in Western Central Greece and Epirus, from the onset of the Greek War of Independence to the annexation of the Arta region in 1881. The study also examines the region's participation in the national liberation struggle, its economic and military significance for the newly established Greek state, as well as the klepht and armatoloi traditions of these areas. Furthermore, it documents Ioannis Kapodistrias' negotiation efforts and the military events in Western Central Greece, along with the delineation of the first borders in the region. Subsequently, the thesis presents the 1854 revolution in Epirus during the Crimean War, alongside an analysis of the international context, the narrative of the Great Idea, and the internal situation of the Kingdom of Otto and the Ottoman Empire in the mid-19th century. The relationship between banditry in the western borderlands of the Greek kingdom and the 1854 movement, as well as the involvement of Greek outlaws in these events, is also highlighted. The main events and conflicts during the revolution are described, including the reasons for the movement's failure and the role of external factors in its outcome. The study then addresses the 1878 movement in Epirus, set against the backdrop of the Eastern Question crisis during the period 1875–1878. It analyzes the situation in the Balkans during this period, Ottoman and Greek foreign policy, and the key military events in Epirus in 1878. Additionally, the conditions established by the Treaties of San Stefano and, more importantly, Berlin are documented, as well as the negotiations that resulted in the Arta region being ceded to the Greek state. Finally, the thesis discusses the major military events in Epirus during the Greco-Ottoman conflict of 1897, offering a comprehensive view of the war and the role of the National Society in these developments.

Keywords:

Irredentism, Western Greece, Epirus, Great Idea, 19th century

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα.....	viii
Εισαγωγή	1
1.Η επέκταση των συνόρων στην Δυτ. Ελλάδα κατά τον 19 ^ο αιώνα	5
1.1 Η συμμετοχή της Δυτ. Ελλάδας στην επανάσταση του 1821.....	5
1.2 Η κλεφταρματολική παράδοση στη Δυτική Ελλάδα.....	6
1.3 Οι προσπάθειες του Ι. Καποδίστρια για την επέκταση των δυτικών συνόρων.....	7
1.4 Η τελική διευθέτηση των ελληνικών συνόρων	9
1.5 Η οικονομική και στρατιωτική σημασία της περιοχής του Αχελώου.....	11
1.6 Η αποτυχία προσάρτησης της Ηπείρου στο αρχικό ελληνικό κράτος	12
1.7 Η προσάρτηση της περιοχής της Άρτας στο ελληνικό κράτος.....	13
2. Η επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο.....	13
2.1 Το διεθνές πλαίσιο την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου	13
2.2 Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Ελλάδα την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου	14
2.3 Η Μεγάλη Ιδέα και η εξωτερική πολιτική του Όθωνα	16
2.4 Η κατάσταση στην δυτική μεθόριο κατά την οθωμανική περίοδο	18
2.5 Το ξέσπασμα της επανάστασης στην Ήπειρο	20
2.6 Η εδραίωση του κινήματος και η βοήθεια από την ελληνική επικράτεια.....	22
2.7 Η κάμψη της επανάστασης.....	23
2.8 Ο ρόλος των Μεγ. Δυνάμεων	23
2.9 Οι εγκαταστάσεις Ηπειρωτών προσφύγων στην δυτική Στερεά Ελλάδα	25
3. Η επανάσταση του 1878 στην Ήπειρο.....	26
3.1 Το πλαίσιο στην Βαλκανική και στην Ελλάδα την δεκαετία του 1870.....	26

3.2 Η Ανατολική κρίση του 1875 και οι ελληνικές κινήσεις.....	26
3.3 Οι συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και Βερολίνου (1878)	28
3.4 Η κατάσταση στην Ήπειρο κατά την Ανατολική κρίση	29
3.5 Ο ρόλος των πατριωτικών οργανώσεων στην εξέγερση	30
3.6 Η έναρξη της επανάστασης και οι συγκρούσεις.....	30
3.7 Οι διαπραγματεύσεις για την προσάρτηση της Άρτας στην Ελλάδα.....	32
4. Ο πόλεμος του 1897 στην Ήπειρο.....	33
4.1 Οδεύοντας προς τον «ατυχή» πόλεμο του 1897.....	33
4.2 Ο ρόλος της Εθνικής Εταιρίας στα γεγονότα του 1897.....	34
4.3 Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο κατά τον πόλεμο	35
Συμπεράσματα	38
Βιβλιογραφία	41

Εισαγωγή

«Αποθνήσκων ο πατέρας μου έκραζε ‘λυτρώτε τας Αθήνας’· αφείς δε μόνον κληροδότημα εις εμέ την μαχαίραν αυτού εξέπνευσε. Λαβών το κληροδότημα του πατρός μου και τας μεν Αθήνας ευρών ελευθέρας, την γην δε της γεννήσεώς του δούλην, έδραμον προς υμάς, ω λαέ της Ηπείρου, και την σημαίαν της ελευθερίας ύψωσα μεθ’ υμών. Έλληνες, ο δεύτερος τουρκικός πόλεμος άρχεται [...]. Η ενότης του γένους έστω το σύνθημα ημών. Ελληνική Αυτοκρατορία ή θάνατος, έστω η φωνή των δέκα εκατομμυρίων Ελλήνων, Σέρβων και Βουλγάρων κατά την Ευρώπην και των τεσσάρων εκατομμυρίων Ελλήνων κατά την Ασίαν. Η φωνή αύτη μετά των ανέμων ηνωμένη είθε φθάσσι μέχρι των πρωτευουσών πόλεων της Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας, Αυστρίας και Πρωσσίας, και είθε κάμψοι τους Δυνατούς».
[Προκήρυξη Σπύρου Καραϊσκάκη, Στρατόπεδο Πέτα, 31-1-1854]

Το παραπάνω απόσπασμα της προκήρυξης του Σπύρου Καραϊσκάκη στο στρατόπεδο των επαναστατημένων Ελλήνων στο Πέτα κατά την επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο αποτυπώνει την ακολουθία των αλυτρωτικών κινήματων στην Δυτική Ελλάδα, καθώς ο γιος του μεγάλου στρατηγού της Ελληνικής Επανάστασης θεωρεί τον εαυτό του συνεχιστή της οικογενειακής παράδοσης έχοντας καθήκον του να απελευθερώσει την πατρίδα του την Ήπειρο από τον οθωμανικό ζυγό. Θεωρώντας την επανάσταση του 1854 ως συνέχεια της Επανάστασης του 1821 οραματίζεται την δημιουργία μίας Ελληνικής Αυτοκρατορίας που θα περιλαμβάνει όλους τους βαλκανικούς λαούς. Σε αυτή την προκήρυξη διαφαίνεται έντονα το ιδεολογικό αφήγημα της Μεγάλης Ιδέας, το οποίο αφορούσε την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών που δεν περιλαμβάνονταν στα όρια του πρώτου ελληνικού κράτους. Μία από αυτές ήδη στα τελευταία χρόνια της Επανάστασης αποτελούσε ο γεωγραφικός χώρος της Δυτικής Ελλάδας και συγκεκριμένα αρχικά της Δυτικής Στερεάς και αργότερα της Ηπείρου ο οποίος ιστορικά σε μεγάλο βαθμό παρουσίαζε κοινά οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά.

Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας συνιστά μία γενική θεώρηση της επέκτασης των ελληνικών συνόρων στην Δυτική Ελλάδα από τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης μέχρι και την προσάρτηση της Άρτας το 1881. Συγκεκριμένα θα παρουσιαστεί η συμμετοχή της Δυτικής Ελλάδας και ειδικά της περιοχής της Αιτωλοακαρνανίας και της Άρτας ως προπύργια του Αγώνα με ηγετικές μορφές όπως του Σουλιώτη Μάρκου Μπότσαρη,

Γεώργιου Καραϊσκάκη αλλά και πολιτικών όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Ιωάννης Κωλέττης που έδρασαν στην περιοχή με τις πολιορκίες του Μεσολογγίου να αποτελούν κάποια από τα δραματικότερα γεγονότα του Αγώνα. Ακόμα θα εξεταστεί το στρατιωτικό δυναμικό των εν λόγω περιοχών της νότιας Ηπείρου και δυτικής Ρούμελης με την ύπαρξη ισχυρών αρματολών και κλεφτών κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας οι οποίοι παρά τους συχνούς ανταγωνισμούς τους αποτέλεσαν τον πυρήνα των Ελλήνων αγωνιστών στην Δυτική Ελλάδα αλλά και όχι μόνο. Ακόμα θα περιγραφούν οι προσπάθειες και οι διαπραγματεύσεις του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια για την διεύρυνση των δυτικών συνόρων. Ειδικότερα θα παρουσιαστούν τα πολεμικά γεγονότα στον χώρο της δυτικής Στερεάς, όπου οι επιτυχίες στο στρατιωτικό πεδίο αποτέλεσαν πολύτιμη παρακαταθήκη στα χέρια του Κυβερνήτη για την αποκόμιση σημαντικών εδαφικών κερδών σε σχέση με τις αρχικές προτάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για τα όρια του νέου ελληνικού κράτους. Έτσι ενσωματώθηκε στο σύνολό της η δυτική Στερεά Ελλάδα, περιοχή με σημαντικό οικονομικό υπόβαθρο αλλά και κομβική για την μετέπειτα επέκταση του ορίων του ελληνικού κράτους. Τέλος, επισημαίνεται η αποτυχία προσάρτησης της Ηπείρου στο αρχικό ελληνικό κράτος και εκθέτονται συνοπτικά τα γεγονότα της προσάρτησης της Άρτας στο ελληνικό κράτος το 1881.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου. Θα εξεταστούν σε αδρές γραμμές τα γεγονότα που οδήγησαν σε αυτή την μεγάλη ευρωπαϊκή σύγκρουση στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και θα αναλυθεί η εσωτερική κατάσταση της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τη στιγμή που θα ξεσπάσει η σύρραξη σε μία περίοδο όπου ήδη αφυπνίζονταν οι βαλκανικοί εθνικισμοί υπό την επιρροή του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού. Ιδιαίτερη μνεία θα γίνει στην επίδραση της Μεγάλης Ιδέας, ενός ιδεολογικού αφηγήματος που διατυπώθηκε από τον Ι. Κωλέττη, το οποίο αποτέλεσε τον ιδεολογικό πυλώνα που βασίστηκε η εσωτερική και εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους για περίπου έναν αιώνα επηρεάζοντας ιδιαίτερα τον πρώτο βασιλιά της Ελλάδας, τον Όθωνα. Παράλληλα θα επισημανθεί η κατάσταση στην μεθόριο των δυτικών συνόρων του ελληνικού κράτους με την ληστεία και την ανομία να συνιστούν ενδημικά φαινόμενα. Θα αναδειχθούν οι σχέσεις των συγκεκριμένων παρανόμων με τα παραμεθόρια οθωμανικά αρματολίκια αλλά και η συμμετοχή αρκετών ληστοκαπετάνιων στις εξεγέρσεις αλλά και στα σώματα που οργανώνονταν στο ελληνικό έδαφος και ειδικά στην δυτική μεθόριο και στην περιοχή της

Άρτας. Ακόμα θα γίνει λόγος για την έναρξη της επανάστασης του 1854 στην Ήπειρο και θα παρατηρηθεί ότι, παρά την βοήθεια και την υποστήριξη από την ελεύθερη Ελλάδα και το θάρρος των αγωνιστών, το κίνημα ανοργάνωτο και ελλιπώς προετοιμασμένο θα καμφθεί από τις υπέρτερες οθωμανικές δυνάμεις. Σε αυτή την κατάληξη εκτός από τα εσωτερικά προβλήματα του κινήματος κομβικό ρόλο διαδραμάτισε η αρνητική στάση της Βρετανίας και της Γαλλίας οι οποίες παρασκηνιακά δίχασαν τους επαναστάτες, ενώ με την αποβίβαση στρατιωτικών δυνάμεων στον Πειραιά ανάγκασαν τον Όθωνα να αποσύρει τη στήριξη του στους επαναστάτες. Τέλος θα αναφερθούν οι εγκαταστάσεις Ηπειρωτών προσφύγων σε πόλεις της δυτικής Στερεάς και η ενσωμάτωσή τους στις τοπικές κοινωνίες.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η επανάσταση του 1878 στην Ήπειρο στα πλαίσια της κρίσης του Ανατολικού ζητήματος τα έτη 1875-1878. Αρχικά θα αναλυθεί το βαλκανικό σκηνικό με την αναζωπύρωση των βαλκανικών εθνικισμών και ειδικά των εθνικών πόθων των σλαβικών πληθυσμών με την Ρωσία να εμφανίζεται ως προστάτιδα δύναμη και να επιχειρεί να εκμεταλλευτεί την συνεχιζόμενη παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτό το εύφλεκτο σκηνικό η ελληνική πολιτική ηγεσία έχοντας επίγνωση της υλικής αδυναμίας της χώρας να διεκδικήσει αποτελεσματικά τους εθνικούς στόχους της επιδίωξε να ισορροπήσει μεταξύ της εγχώριας κοινής γνώμης που επιζητούσε την δράση και των διαγκωνισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Αποτελέσματα του ρωσοοθωμανικού πολέμου που ξέσπασε και της οθωμανικής ήττας υπήρξαν η συνθήκη του Αγ. Στεφάνου με την δημιουργία μίας Μεγάλης Βουλγαρίας και η συνθήκη του Βερολίνου που ακύρωσε τις προβλέψεις της και απέδωσε την Θεσσαλία και την περιοχή της Άρτας στο ελληνικό κράτος. Ακολούθως θα αξιολογηθεί ο ρόλος των εθνικιστικών οργανώσεων της Εθνικής Άμυνας και της Αδελφότητας στην οργάνωση της επανάστασης με τις δύο οργανώσεις, παρά τις αγαθές προθέσεις τους, να αποτυγχάνουν να οργανώσουν και να εξοπλίσουν επαρκώς το κίνημα. Έτσι παρά τις πρώτες επιτυχίες των επαναστατών κυρίως στην νότια Ήπειρο η επανάσταση έσβησε γρήγορα, ενώ το ίδιο συνέβη και με την είσοδο ελληνικών ένοπλων σωμάτων στην Βορ. Ήπειρο. Τέλος θα καταγραφούν οι κοπιώδεις διαπραγματεύσεις μεταξύ της ελληνικής και οθωμανικής πλευράς για την απόδοση εδαφών στην Ήπειρο σύμφωνα με τις προβλέψεις της συνθήκης του Βερολίνου. Οι επαφές κατέληξαν στην απόδοση στο ελληνικό κράτος της επαρχίας της Άρτας το 1881 μαζί με τη Θεσσαλία, γεγονός που σήμαινε την πρώτη επέκταση των χερσαίων ελληνικών συνόρων μετά την επανάσταση του 1821.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο πραγματεύεται τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο στην ελληνοοθωμανική σύγκρουση του 1897. Ειδικότερα θα εξεταστεί συνοπτικά η ακολουθία των γεγονότων που οδήγησαν στον «ατυχή» για την Ελλάδα πόλεμο ο οποίος έληξε με ταπεινωτική ήττα του απaráσκευου ελληνικού στρατού και καταρράκωσε οικονομικά και ψυχολογικά την χώρα. Θα καταδειχθεί επίσης ο κομβικός ρόλος της Εθνικής Εταιρίας, της μαζικότερης εθνικιστικής οργάνωσης που έδρασε στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η οποία με την δράση της, την επιρροή και την υποδαύλιση κινήματων στο οθωμανικό έδαφος με ένοπλα σώματά της, ουσιαστικά έσυρε την πολιτική ηγεσία της χώρας στην απόφαση της για την κήρυξη του πολέμου. Τέλος θα περιγραφούν οι πολεμικές επιχειρήσεις στο μέτωπο της Ηπείρου το οποίο σε σχέση με το βασικό πολεμικό θέατρο, τη Θεσσαλία, υπήρξε δευτερεύουσας σημασίας. Αναφορικά με την μεθοδολογία η εργασία στηρίχθηκε σε δευτερογενές υλικό αξιοποιώντας σχετική βιβλιογραφία.

1. Η επέκταση των συνόρων στην Δυτ. Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα

1.1 Η συμμετοχή της Δυτ. Ελλάδας στην επανάσταση του 1821

Η συμμετοχή της Αιτωλοακαρνανίας και της Ηπείρου στην Επανάσταση του 1821 ήταν καθοριστική για την εξέλιξη και την επιτυχία του αγώνα για την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό. Οι δύο αυτές περιοχές, με την πλούσια κλεφταρματολική παράδοση και με εμπειροπόλεμο πληθυσμό διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα γεγονότα της Επανάστασης. Ειδικότερα η Αιτωλοακαρνανία αποτέλεσε κέντρο στρατιωτικής δράσης κατά την επανάσταση του 1821. Εξέχουσα μορφή ήταν ο Σουλιώτης Μάρκος Μπότσαρης, ο οποίος ηγήθηκε διαφόρων επιτυχημένων επιχειρήσεων κατά των οθωμανικών δυνάμεων. Κομβική για την εδραίωση της επανάστασης στη δυτική Ελλάδα υπήρξε η μάχη του Κεφαλόβρυσου το 1823, όπου ο Μπότσαρης έπεσε ηρωικά, αποτελώντας ένα σημαντικό γεγονός που ενέπνευσε τους Έλληνες αγωνιστές (Βερέμης, Κολιόπουλος, Μιχαηλίδης, 2018, 128-131). Η περιοχή του Μεσολογγίου υπήρξε επίσης πεδίο σημαντικών συγκρούσεων και κέντρο του επαναστατικού αγώνα στην δυτική Ελλάδα. Η πολιορκία του Μεσολογγίου το 1822 και η δεύτερη πολιορκία το 1825-1826 υπήρξαν μερικά από τα πιο δραματικά και ηρωικά επεισόδια της Επανάστασης. Η ιστορική έξοδος των Μεσολογγιτών τον Απρίλιο του 1826, παρά την καταστροφή που ακολούθησε, ενίσχυσε την αποφασιστικότητα των Ελλήνων προκαλώντας συγκίνηση στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη και προώθησε το φιλελληνικό κίνημα. Γενικότερα η περιοχή της δυτικής Ρούμελης θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα σημαντικό ανάχωμα στην αρχική φάση του Αγώνα που εμπόδισε σε μεγάλο βαθμό τις οθωμανικές δυνάμεις που μόλις είχαν απεμπλακεί από τις επιχειρήσεις εναντίον του Αλή πασά των Ιωαννίνων να κατευθυνθούν στο κέντρο της Επανάστασης, την Πελοπόννησο (Κουτσουνίκας, 2002, 165-170).

Η Ήπειρος, ιδιαίτερα το Σούλι, αποτέλεσε διαχρονικά προπύργιο της αντίστασης κατά των Οθωμανών. Οι Σουλιώτες, με την ηρωική τους αντίσταση, απέκτησαν σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση του 1821. Επικεφαλής αυτής της αντίστασης ήταν οι οικογένειες των Μποτσαραίων και των Τζαβελλαίων, που είχαν μακρά ιστορία συγκρούσεων με τους Οθωμανούς (Βακαλόπουλος, 2003, 190-195). Επιπλέον η Μάχη του Πέτα το 1822 ήταν ένα από τα πιο δραματικά επεισόδια της Επανάστασης στην Ήπειρο. Οι ελληνικές δυνάμεις, αν και αριθμητικά κατώτερες, πολέμησαν με ηρωισμό ενάντια στους Οθωμανούς, ωστόσο

υπέκυψαν με αποτέλεσμα την διάλυση των ελληνικών στρατευμάτων και τον θάνατο πολλών Φιλελλήνων. (Βερέμης, et.,al.,2018,130-131).

Παράλληλα με τις στρατιωτικές συγκρούσεις, η πολιτική και η διπλωματία διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της Επανάστασης στην Ήπειρο. Η περιοχή αποτέλεσε κέντρο συντονισμού και σχεδιασμού επιχειρήσεων, με ηγετικές προσωπικότητες όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Ιωάννης Κωλέττης να συμβάλλουν σημαντικά. Από την άλλη πλευρά ο ανταγωνισμός των τοπικών αρματολών συχνά υπήρξε σοβαρή τροχοπέδη στην εδραίωση του Αγώνα στην περιοχή, καθώς αρκετοί από αυτούς συνεργάστηκαν με τους Οθωμανούς (Κόκκινος 1959, 89 -92). Η συμμετοχή των Ηπειρωτών δεν περιορίστηκε μόνο στις μάχες στην περιοχή τους. Πολλοί αγωνιστές από την Ήπειρο μετέβησαν σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπως η Πελοπόννησος και η Στερεά Ελλάδα, συμβάλλοντας σημαντικά στον αγώνα. Ειδικότερα, ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, καταγόμενος από την Άρτα, διακρίθηκε ως ένας από τους πλέον χαρισματικούς και κομβικούς ηγέτες της Επανάστασης (Κουτσουνίκας,2002,188-189).

1.2 Η κλεφταρματολική παράδοση στη Δυτική Ελλάδα

Οι κλέφτες ήταν κυρίως νέοι που είχαν απομακρυνθεί από τις κοινότητές τους λόγω της οθωμανικής καταπίεσης ή προσωπικών διαφορών. Ζούσαν στα βουνά και επιβίωναν από τις ληστείες και την λεηλασία των τοπικών πληθυσμών. Η κοινωνική τους οργάνωση ήταν αυστηρή και ιεραρχημένη και βασισμένη στον κώδικα της τιμής και της πίστης στους συντρόφους τους με την παλικαριά και τα πολεμικά κατορθώματα να συνιστούν τα βασικά κριτήρια εδραίωσης της θέσης τους (Παπασταματίου, 2015, 132-134). Οι αρματολοί, από την άλλη πλευρά, ήταν διορισμένοι από την οθωμανική εξουσία για να διατηρούν την τάξη στις ορεινές περιοχές. Συχνά προέρχονταν από τις ίδιες περιοχές με τους κλέφτες και, αν και αρχικά υπηρετούσαν την οθωμανική εξουσία, πολλές φορές στρέφονταν εναντίον της, ενισχύοντας τον κλεφταρματολικό αγώνα. Αυτές οι δύο ομάδες ενόπλων ουσιαστικά συγκροτούσαν συγκοινωνούντα δοχεία με την επίδειξη της κυριαρχικής τους ικανότητας μέσω της βίας να κατέχει κεντρική θέση στην δράση τους (Ασδραχάς, 2019, 3-9).

Στην Αιτωλοακαρνανία, η κλεφταρματολική παράδοση ήταν έντονα παρούσα. Οι ορεινές περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας, όπως το όρος Παναιτωλικό και τα Ακαρνανικά Όρη, αποτέλεσαν καταφύγιο για πολλούς κλέφτες. Σημαντική μορφή της περιοχής ήταν ο

Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο οποίος αναδείχθηκε ως ένας από τους πιο γνωστούς αρματολούς και αργότερα στρατηγός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 . Η Ήπειρος, με την ορεινή μορφολογία της και με την παρουσία ισχυρών τσελιγκάτων, δέσποζε επίσης ως κέντρο κλεφταρματολικής δράσης. Εκτός από τους Σουλιώτες ολόκληρη η περιοχή της Δυτικής Πίνδου, της Άρτας του Ξηρόμερου αλλά και της ορεινής Ναυπακτίας ήταν οργανωμένη κατά την διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας σε αρματολίκια στα οποία οι ντόπιοι ορεσίβιοι πληθυσμοί ανέπτυξαν ένα ανυπότακτο πνεύμα και απέκτησαν σημαντική πολεμική εμπειρία (Παπαγεωργίου, 2004, 49-51). Οι τοπικοί αρματολοί διέθεταν μεγάλη δύναμη και ανταγωνίζονταν συχνά για την επέκταση των ορίων της επιρροής που ασκούσαν, ενώ λίγο πριν την Επανάσταση αρκετοί από αυτούς ήρθαν σε σύγκρουση με τον ισχυρό Αλή Πασά των Ιωαννίνων . Κατά την διάρκεια του Αγώνα οι διαμάχες των οπλαρχηγών της Δυτικής Ελλάδας δεν σταμάτησαν με κάποιους από αυτούς να «προσκυνούν» την Πύλη. Τέτοιες περιπτώσεις υπήρξαν αυτές του Γώγου Μπακόλα, καπετάνιου του αρματολικίου του Ραδοβιτισίου μετά την ήττα των Ελλήνων στην μάχη του Πέτα το 1822 και του Βαρνακιώτη, καπετάνιου του Ξηρόμερου την ίδια περίοδο . Σε κάθε περίπτωση κατά την διάρκεια της Επανάστασης αλλά και με την δημιουργία της ελληνοοθωμανικής μεθορίου η περιοχή της νότιας Ηπείρου και των Αγράφων βρισκόταν σε ένα συνεχή αναβρασμό με την κατάσταση να επιτείνεται με την παρουσία πολυάριθμων παρανόμων που χρησιμοποιούσαν την διάτρητη και δύσκολα ελέγξιμη ορεινή μεθόριο ως ορμητήριο (Κολιόπουλος, 1997,140-147). Ολόκληρη αυτή η περιοχή της δυτικής και κεντρικής Στερεάς Ελλάδας κατά τον 19^ο αιώνα αποτέλεσε το ορμητήριο και την κοιτίδα της ληστείας που ταλαιπώρησε τις παραμεθόριες περιοχές τόσο του ελληνικού κράτος όσο και της οθωμανικής επικράτειας. Ειδικά οι περιοχές των Αγράφων, των Χασίων και της ορεινής Φθιώτιδας έθρεψαν κάθε είδους παρανόμων οι οποίοι εκτός από τις ίδιες αυτές περιοχές λυμαίνονταν ιδιαίτερα την πεδινή περιοχή της Θεσσαλίας ακόμα και μετά την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος (Αναστασόπουλος, 2018,100-101).

1.3 Οι προσπάθειες του Ι. Καποδίστρια για την επέκταση των δυτικών συνόρων

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, ένας από τους πιο σημαντικούς διπλωμάτες της εποχής, διορίστηκε ως Κυβερνήτης της Ελλάδας το 1827. Ο Καποδίστριας είχε ήδη αποκτήσει διεθνή φήμη ως Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας και ως μέλος της Ιερής Συμμαχίας. Μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα βιώσιμο κράτος με σαφή και ασφαλή σύνορα. Οι διαπραγματεύσεις για τα σύνορα της Δυτικής

Ελλάδας περιλάμβαναν πολλές δυσκολίες και αντιπαραθέσεις. Ο Καποδίστριας έπρεπε να διαπραγματευτεί με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία), οι οποίες είχαν διαφορετικά συμφέροντα στην περιοχή (Κωστής, 2015, 170-173). Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1828 οι τρεις πρέσβεις Μ. Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη (Στράτφορντ Κάνιγκ, Γκιγεμινό και Ριμποπιέρ), βρίσκονταν στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στον Πόρο με σκοπό να συνομιλήσουν για τα σύνορα του ελληνικού κράτους. Οι γενικές αρχές της Διάσκεψης του Λονδίνου αφορούσαν την πρόβλεψη ότι «τα όρια του ελληνικού κράτους θα έπρεπε να περιλαμβάνουν το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού που έχει πάρει όπλα εναντίον της Πύλης. Τα σύνορα αυτά θα πρέπει να καθορίζονται σαφώς και να προστατεύονται εύκολα». Όμως ο Καποδίστριας με τις ευνοϊκές για τη Ρωσία εξελίξεις στον πόλεμο με την Οθωμανική αυτοκρατορία, βρήκε ευκαιρία και με το Υπόμνημα της 11/23.9.1828, έθετε το ζήτημα των συνόρων, αναφερόμενος σε «μάλιστα συνεσταλμένα όρια», από τον Κόλπο του Βόλου (Παγασητικός) ως τη Σαγιάδα (Θεσπρωτία). (Dakin, 1998, 102-105).

Ήταν φανερό λοιπόν στον Έλληνα Κυβερνήτη ότι οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί των Δυνάμεων και ειδικά η αντίδραση της Βρετανίας έθεταν σε κίνδυνο την επέκταση των ελληνικών συνόρων ειδικά στην Δυτική Ελλάδα. Απαιτούνταν συνεπώς απτά αποτελέσματα στο στρατιωτικό πεδίο κάτι που είχε ήδη διαβλέψει ο Καποδίστριας οργανώνοντας την εκστρατεία του Αυγουστίνου Καποδίστρια στην περιοχή, η οποία αποσκοπούσε στην δημιουργία τετελεσμένων, εφόσον εκκρεμούσαν οι διαπραγματεύσεις και μαινόταν ο ρωσοτουρκικός πόλεμος. Η εκστρατεία του Αυγουστίνου ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1828, με κύριο στόχο την απελευθέρωση των περιοχών που βρίσκονταν υπό οθωμανικό έλεγχο. Οργανώνοντας μια δύναμη από άτακτα και τακτικά στρατεύματα, προχώρησε στην κατάληψη σημαντικών πόλεων, όπως το Μεσολόγγι και το Αγρίνιο. Η στρατηγική του επικεντρώθηκε στην ενίσχυση των τοπικών αντιστασιακών δυνάμεων και στην αποκοπή των οθωμανικών επικοινωνιακών γραμμών (Παπαρρηγόπουλος, 2009, 280-283). Το Μεσολόγγι, που είχε υποστεί καταστροφή κατά την πολιορκία του από τους Οθωμανούς το 1826, αποτέλεσε κεντρικό σημείο της εκστρατείας. Ο Αυγουστίνος κατάφερε να ανασυγκροτήσει την πόλη και να την ενισχύσει αμυντικά, εξασφαλίζοντας την απελευθέρωσή της και τη διατήρηση της επαναστατικής φλόγας στη δυτική Στερεά Ελλάδα. Στο Αγρίνιο, οι επιχειρήσεις του Αυγουστίνου Καποδίστρια οδήγησαν στην αποχώρηση

των οθωμανικών δυνάμεων και στην εδραίωση της επαναστατικής διοίκησης. Η ανακατάληψη του Αγρινίου ήταν καθοριστική για τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής και τη διασφάλιση των ανεφοδιαστικών γραμμών προς την Πελοπόννησο (Δαφνής, 1976, 132-138).

Σημαντικό κεφάλαιο στην εκστρατεία αποτέλεσε η πολιορκία και κατάληψη της οχυρής Ναυπάκτου. Η στρατηγική των Ελλήνων ήταν να απομονώσουν την πόλη, εμποδίζοντας την εισροή τροφίμων και ενισχύσεων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Έλληνες επαναστάτες χρησιμοποίησαν μια σειρά από στρατιωτικές τακτικές, όπως ναυτικό αποκλεισμό και χερσαίες επιθέσεις, προκειμένου να εξαντλήσουν τους Οθωμανούς υπερασπιστές. Η πόλη ήταν καλά οχυρωμένη και οι Οθωμανοί υπερασπιστές αντιστέκονταν σθεναρά. Παρά τις δυσκολίες, οι Έλληνες κατάφεραν να περιορίσουν τις κινήσεις των Οθωμανών και να καταστρέψουν τις κύριες γραμμές ανεφοδιασμού τους. Η πολιορκία συνεχίστηκε για αρκετούς μήνες, μέχρι που οι συνθήκες εντός της πόλης έγιναν αβάσταχτες για τους Οθωμανούς (Παπαρρηγόπουλος, 2009, 281) . Η έλλειψη τροφίμων και προμηθειών, σε συνδυασμό με τις συνεχείς επιθέσεις των Ελλήνων, οδήγησαν τους υπερασπιστές στην απόφαση να διαπραγματευτούν την παράδοσή τους. Τον Απρίλιο του 1829, οι Οθωμανοί αποφάσισαν να παραδώσουν την πόλη υπό όρους. Η συμφωνία παράδοσης περιλάμβανε την ασφαλή αποχώρηση των Οθωμανών στρατιωτών και των οικογενειών τους, καθώς και την παράδοση όλων των όπλων και των προμηθειών στους Έλληνες. Η κατάληψη της Ναυπάκτου είχε σημαντικές συνέπειες για την πορεία της Ελληνικής Επανάστασης στην δυτική Ελλάδα. Καταρχάς, ενίσχυσε την ελληνική κυριαρχία στην περιοχή και εξασφάλισε τον έλεγχο του Πατραϊκού Κόλπου. Επίσης, αποτέλεσε σημαντικό ψυχολογικό πλήγμα για τους Οθωμανούς, οι οποίοι έχασαν μια από τις πιο καλά οχυρωμένες πόλεις τους (Κόκκινος, 1974, 312-314).

1.4 Η τελική διευθέτηση των ελληνικών συνόρων

Μετά από πολλές διαβουλεύσεις και παλινωδίες, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (22 Ιανουαρίου/3 Φεβρουαρίου 1830) αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Ελλάδας, τα βόρεια σύνορά της σε σχέση με το υπόμνημα του Καποδίστρια όμως περιορίστηκαν μεταξύ των εκβολών του Σπερχειού στον Μαλιακό και των εκβολών του Αχελώου (Ασπροπόταμου) στα νησιά Εχινάδες, στην Οξεία συγκεκριμένα, του Ιονίου. Ο Καποδίστριας προκάλεσε τη σκόπιμη καθυστέρηση των εκπροσώπων της Γαλλίας και της Ρωσίας για τη χάραξη της

οροθετικής γραμμής. Αυτό ήταν αναγκαίο καθώς αν οριοθετούνταν τα συγκεκριμένα σύνορα θα έπρεπε να εκκενωθούν από ελληνικούς πληθυσμούς οι περιοχές βόρεια της γραμμής Σπερχειού- Αχελώου. Ο νέος Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Πάλμερστον, δέχτηκε τη γραμμή Παγασητικού- Αμβρακικού, αλλά απαίτησε την αποπομπή του Καποδίστρια.(Βερέμης, et.,al.,2018,384-386). Σε κάθε περίπτωση η Συνθήκη του Λονδίνου (1830) αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο για την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Έτσι τον Ιούλιο του 1831 η διάσκεψη των Δυνάμεων του Λονδίνου για το ζήτημα των ελληνικών συνόρων αποφάσισε την αποστολή οδηγιών προς τους πρεσβευτές τους στην Κωνσταντινούπολη για μία οριακή επέκταση των βορείων συνόρων της Ελλάδας. Με νέο Πρωτόκολλο που υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 14 Σεπτεμβρίου 1831 αναγνωριζόταν ότι η συνοριακή γραμμή της Ελλάδας που είχε οριστεί με το Πρωτόκολλο της 3ης Φεβρουαρίου 1830 παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα στο δυτικό της τμήμα και δεν παρείχε τα μέσα για την παγίωση αμοιβαίας ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η σύγκρουση Τουρκίας - Αιγύπτου εκείνη την εποχή εξυπηρέτησε τον Σ. Κάνιγκ στον στόχο του που αφορούσε στην αποδοχή από την Πύλη των νέων διευρυμένων συνόρων του ελληνικού κράτους. Έτσι αποδείχτηκε διορατική και καταλυτική η κίνηση του Κυβερνήτη να διατηρηθούν οι ελληνικές δυνάμεις σε Αιτωλία και Ακαρνανία, έτσι ώστε οι περιοχές αυτές να συμπεριληφθούν στο νέο ελληνικό κράτος (Dakin, 1998, 115-118).

Ο Καποδίστριας κατανοούσε τη στρατηγική σημασία της Δυτικής Ελλάδας για την άμυνα του νέου κράτους, καθώς οι περιοχές αυτές θα μπορούσαν γεωγραφικά να συμβάλουν στην μελλοντική επέκταση της Ελλάδας. Επιπλέον, οι περιοχές της είχαν πλούσιους φυσικούς πόρους και καλλιεργήσιμες εκτάσεις που θα μπορούσαν να ενισχύσουν την οικονομία του νέου κράτους. Ο Καποδίστριας ανέδειξε αυτά τα πλεονεκτήματα στις διαπραγματεύσεις του με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Τρικούπης, 1996, 314-316). Οι επίσημες τελικές διαπραγματεύσεις για τα ελληνοτουρκικά σύνορα άρχισαν στην Κωνσταντινούπολη στις 27 Ιανουαρίου/08 Φεβρουαρίου 1832 και μέχρι τον καθορισμό τους μεσολάβησαν διαβουλεύσεις επτά μηνών. Η τελική διαμόρφωση της οροθετικής γραμμής ειδικά δυτικά παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες, λόγω της ατέλειας και των διαφορών των υπαρχόντων χαρτών αλλά και λόγω των διαφορετικών μεθόδων οριοθέτησης. Τελικά ξεκινώντας από τον Αμβρακικό Κόλπο, οι οροθέτες διένειμαν τα νησιά και τις βραχονησίδες τους. Το

Γαϊδουρονήσι και το Κορακονήσι δόθηκαν στην Τουρκία, καθώς ήταν πλησιέστερα στην παραλία, ενώ τα νησιά Κέφαλος και Βούβαλος αποδόθηκαν στην Ελλάδα. Η Πούντα (Άκτιο) παρέμενε στην Τουρκία, ενώ το Μενίδι Αιτωλοακαρνανίας και το Μακρυνόρος δίνονταν στην Ελλάδα (Clogg, 1992, 63-64).

1.5 Η οικονομική και στρατιωτική σημασία της περιοχής του Αχελώου

Η αγροτική παραγωγή στην Αιτωλία και Ακαρνανία ήταν ζωτικής σημασίας για το ελληνικό κράτος. Η καλλιέργεια σιτηρών, ελαιώνων και αμπελώνων, καθώς και η κτηνοτροφία, παρείχαν σημαντική υποστήριξη στην τοπική και εθνική οικονομία ειδικά στα πρώτα δύσκολα χρόνια της Ανεξαρτησίας. Η εύφορη γη και τα πλούσια βοσκοτόπια ευνοούσαν την παραγωγή υψηλής ποιότητας γεωργικών προϊόντων και κτηνοτροφικών αγαθών, που συνέβαλαν στη διατροφή του πληθυσμού και στη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών. Ιδιαίτερα η περιοχή της δυτικής Ρούμελης χαρακτηριζόταν για την ακμαία της κτηνοτροφία και τα μεγάλα τσελιγκάτα τα οποία όμως υπέστησαν σημαντικό πλήγμα λόγω του πολέμου και της κατάτμησης του φυσικού τους χώρου με την χάραξη της ελληνοοθωμανικής μεθορίου (Κουμαριανού, 1990, 47-48). Η θέση των περιοχών αυτών διευκόλυνε τις εμπορικές δραστηριότητες. Η Αιτωλία και η Ακαρνανία συνδέονταν με σημαντικούς εμπορικούς δρόμους που διέσχιζαν τη Δυτική Ελλάδα, επιτρέποντας την ανταλλαγή αγαθών με άλλες περιοχές της χώρας, τα γειτονικά Επτάνησα αλλά και με την ίδια την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επιπλέον, τα λιμάνια της Ακαρνανίας, όπως αυτό του Αστακού, αποτελούσαν κόμβους εμπορικών συναλλαγών, διευκολύνοντας την εξαγωγή τοπικών προϊόντων (Παπαδόπουλος, 1988, 102-105). Η στρατηγική σημασία της Αιτωλίας και Ακαρνανίας ήταν εξίσου σημαντική. Οι περιοχές αυτές είχαν καθοριστικό ρόλο στην άμυνα του νεοσύστατου κράτους λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και των φυσικών τους οχυρώσεων. Η γεωγραφία της Αιτωλίας και Ακαρνανίας παρείχε ορεινούς όγκους και ποτάμια, που δυσκόλευαν τις εισβολές και προσέφεραν ασφαλή καταφύγια για τους επαναστάτες και αργότερα για τον τακτικό στρατό. Αυτές οι φυσικές οχυρώσεις ήταν σημαντικές τόσο κατά την Επανάσταση του 1821 όσο και στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Μετά την ανεξαρτησία, το ελληνικό κράτος επένδυσε στην κατασκευή και ενίσχυση οχυρωματικών έργων στην Αιτωλία και Ακαρνανία. Αυτά τα έργα περιλάμβαναν την ανακαίνιση παλαιών φρουρίων και την κατασκευή νέων οχυρώσεων, με στόχο την προστασία της χώρας από εξωτερικές απειλές και την ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας.

Επίσης σε αρκετές περιπτώσεις το ορεινό ανάγλυφο εξυπηρέτησε την είσοδο στο οθωμανικό έδαφος αντάρτικων ελληνικών σωμάτων κατά την διάρκεια των αλυτρωτικών κινήματων του 19^{ου} αιώνα ειδικά στην περιοχή της Ηπείρου (Παπαδάτος, 2001, 112-116).

1.6 Η αποτυχία προσάρτησης της Ηπείρου στο αρχικό ελληνικό κράτος

Μετά την Επανάσταση του 1821, η συνθήκη του Λονδίνου το 1830 αναγνώρισε την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, αλλά με περιορισμένα σύνορα που δεν περιλάμβαναν την Ήπειρο. Η επιλογή των συνόρων έγινε με βάση τη γεωπολιτική στρατηγική των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και τις ισορροπίες στην Ανατολική Μεσόγειο (Clogg, 1992, 62-65). Οι Μεγάλες Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία) έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των συνόρων του νέου ελληνικού κράτους. Η Βρετανία και η Γαλλία είχαν συμφέροντα στη διατήρηση της ισχύος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως αντιστάθμισμα στη ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια. Η Ρωσία, παρόλο που υποστήριξε την ελληνική ανεξαρτησία, δεν ήταν διατεθειμένη να έρθει σε άμεση σύγκρουση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία για την επέκταση των ελληνικών συνόρων (Dakin, 1998, 85).

Η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ήπειρο επίσης επηρέασε την αποτυχία της προσάρτησης. Η Ήπειρος ήταν μια περιοχή με ισχυρή παρουσία μουσουλμανικών κυρίως αλβανικών πληθυσμών, οι οποίοι συχνά είχαν διαφορετικά συμφέροντα από τους χριστιανικούς πληθυσμούς, ενώ ταυτόχρονα επάνδρωναν ένα σημαντικό μέρος των τοπικών οθωμανικών δυνάμεων. Επιπλέον, οι τοπικές αρχές και οι μεγαλοϊδιοκτήτες γης είχαν συμφέροντα που συνδέονταν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, γεγονός που δυσχέραινε τις επαναστατικές προσπάθειες των Ελλήνων (Βακαλόπουλος, 2003, 273-277).

Οι ελληνικές κινήσεις προσπάθησαν να προωθήσουν τη διπλωματική προσάρτηση της Ηπείρου μέσω διαπραγματεύσεων και συμφωνιών με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές δεν ήταν επιτυχείς, καθώς οι διπλωματικές ισορροπίες ήταν αντίθετες με τις ελληνικές επιδιώξεις. Η συνθήκη του Λονδίνου του 1832 καθόρισε τα σύνορα της Ελλάδας χωρίς να περιλαμβάνει την Ήπειρο, παγιώνοντας έτσι την αποτυχία της προσάρτησης (Mendelssohn-Bartholdy, 1872, 202-207).

1.7 Η προσάρτηση της περιοχής της Άρτας στο ελληνικό κράτος

Η Συνθήκη του Βερολίνου, που υπογράφηκε το 1878, ήταν καθοριστική για την τύχη της Άρτας. Σύμφωνα με τη συνθήκη, αποφασίστηκε η παραχώρηση ορισμένων περιοχών της Ηπείρου και της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, αν και η ακριβής έκταση των παραχωρήσεων αυτών παρέμενε ασαφής (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 284-286). Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία, είχαν συμφέροντα στην περιοχή και επηρέασαν τις διαπραγματεύσεις. Η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία για την εφαρμογή των όρων της Συνθήκης του Βερολίνου. Οι διαπραγματεύσεις ήταν δύσκολες και χαρακτηρίστηκαν από εντάσεις και καθυστερήσεις. Οι Οθωμανοί ήταν διστακτικοί να παραχωρήσουν την περιοχή της Άρτας, λόγω της στρατηγικής της σημασίας και των πιέσεων από αλβανικούς πληθυσμούς της περιοχής που αντιδρούσαν στην ένταξη στην Ελλάδα (Dakin, 1998, 95).

Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης το 1881, η οποία καθόρισε τα νέα σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με βάση αυτή τη συνθήκη, η Άρτα και η Θεσσαλία προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα. Η συνθήκη αυτή αποτέλεσε σημαντικό βήμα για την εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού κράτους, αν και οι αντιδράσεις και οι συγκρούσεις στην περιοχή συνεχίστηκαν. Η προσάρτηση της Άρτας προκάλεσε έντονες αντιδράσεις και εντός της Ελλάδας. Ορισμένοι Έλληνες θεώρησαν τη συμφωνία με τους Οθωμανούς ως προδοσία των εθνικών ιδεωδών, ενώ άλλοι την είδαν ως απαραίτητο συμβιβασμό για την ειρηνική επέκταση των ελληνικών εδαφών (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 287-288).. Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να ενσωματώσει την περιοχή και να βελτιώσει τις υποδομές και την οικονομία της. Η περιοχή γνώρισε ανάπτυξη στη γεωργία και το εμπόριο, ενώ η εισροή πληθυσμού από άλλα μέρη της Ελλάδας και η επιστροφή ελληνορθόδοξων πληθυσμών από την οθωμανική επικράτεια συνέβαλαν στην πολιτιστική και κοινωνική της ενσωμάτωση στην ελληνική επικράτεια (Clogg, 1992, 154).

2. Η επανάσταση του 1854 στην Ήπειρο

2.1 Το διεθνές πλαίσιο την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου

Οι αιτίες του Κριμαϊκού Πολέμου ήταν πολυσύνθετες και περιλάμβαναν θρησκευτικές, πολιτικές και γεωπολιτικές διαφορές. Μια από τις βασικές αιτίες ήταν η διαμάχη μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τον έλεγχο των Αγίων Τόπων στην

Παλαιστίνη. Οι Ρώσοι υποστήριζαν τους Ορθόδοξους Χριστιανούς, ενώ οι Γάλλοι υποστήριζαν τους Καθολικούς (Miller, 1994, 75-78). Επιπλέον, η Ρωσία επιδίωκε να επεκτείνει την επιρροή της στα Βαλκάνια και να αποκτήσει πρόσβαση στη Μεσόγειο Θάλασσα μέσω των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων. Η επέκταση αυτή ήταν απαράδεκτη για τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, καθώς θα διατάρασσε την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή (Σφυροέρας , 2007, 549-552).

Η διεθνής πολιτική σκηνή την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου χαρακτηριζόταν από ένα πολύπλοκο δίκτυο συμμαχιών και αντιπαλοτήτων. Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία ανησυχούσαν για την αυξανόμενη επιρροή της Ρωσίας και αποφάσισαν να υποστηρίξουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία προκειμένου να αναχαιτίσουν τη ρωσική επέκταση. Η συμμαχία αυτή ήταν πρωτοφανής, δεδομένου ότι Βρετανία και Γαλλία είχαν υπάρξει αντίπαλοι κατά τους Ναπολεόντειους Πολέμους . Η Αυστρία, αν και δεν συμμετείχε άμεσα στον πόλεμο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στις διπλωματικές εξελίξεις. Αρχικά υποστήριξε τις Οθωμανικές θέσεις, αλλά αργότερα υιοθέτησε μια πιο ουδέτερη στάση, φοβούμενη την αποδυνάμωση της ίδιας της αυτοκρατορίας της. Η Πρωσία, από την άλλη, παρέμεινε κυρίως ουδέτερη, εστιάζοντας στις εσωτερικές της υποθέσεις και στην ενοποίηση των γερμανικών κρατών (Driault, 1900, 121-125). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος είχε σημαντικές διπλωματικές και πολιτικές επιπτώσεις στην Ευρώπη. Με τη συνθήκη των Παρισίων το 1856, η Ρωσία αναγκάστηκε να αποδεχτεί τον ουδετεροποίηση της Μαύρης Θάλασσας και την αποχώρηση από τις περιοχές της Βεσσαραβίας και του Καυκάσου (Βουρνάς, 2011, 384-388). Επίσης, ο πόλεμος κατέδειξε τις αδυναμίες των στρατιωτικών και διοικητικών δομών των εμπλεκόμενων χωρών. Η Βρετανία και η Γαλλία ανέλαβαν σημαντικές στρατιωτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις μετά τον πόλεμο. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επωφελήθηκε προσωρινά από την υποστήριξη των δυτικών δυνάμεων, αλλά η σταδιακή αποδυνάμωσή της συνεχίστηκε (Γαρδίκας , 2008, 130 - 132).

2.2 Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Ελλάδα την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου

Η περίοδος του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) υπήρξε καθοριστική για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία αντιμετώπιζε εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις. Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, που είχαν ξεκινήσει το 1839, στόχευαν στον εκσυγχρονισμό της αυτοκρατορίας και στην αντιμετώπιση της εσωτερικής αδυναμίας και της πίεσης από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις (Κολιόπουλος, 2004, 123-125). Οι μεταρρυθμίσεις

αυτές περιλάμβαναν αλλαγές που αφορούσαν την καθιέρωση ενός σύγχρονου φορολογικού συστήματος, την δημιουργία τακτικού στρατού και την αναδιοργάνωση του δικαστικού συστήματος. Αυτές οι αλλαγές είχαν ως στόχο να ενισχύσουν την αυτοκρατορία και να την καταστήσουν ικανή να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές απειλές και την εσωτερική αναταραχή. Η ανάγκη για την ανανέωση των παρωχημένων δομών ήταν επιτακτική καθώς η οικονομική κατάσταση του οθωμανικού κράτους την περίοδο αυτή ήταν ιδιαίτερα επιβαρυνμένη. Οι δαπάνες για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως ο Κριμαϊκός Πόλεμος, επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό και οδήγησαν σε αυξημένο δανεισμό από ευρωπαϊκές τράπεζες. Παράλληλα, η αγροτική οικονομία της αυτοκρατορίας βρισκόταν σε κρίση, με πολλούς αγρότες να αντιμετωπίζουν δυσκολίες λόγω της βαριάς φορολογίας, της εκμετάλλευσής τους από ισχυρούς τοπάρχες και της εκτεταμένης διαφθοράς (Αλεξίου, 2003, 45-47). Η κοινωνική κατάσταση ήταν εξίσου τεταμένη, με τις διάφορες εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες της αυτοκρατορίας να αντιμετωπίζουν προβλήματα διακρίσεων και ανισότητας. Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν αυτά τα προβλήματα, καθιερώνοντας την ισότητα ενώπιον του νόμου και την θρησκευτική ανοχή, αλλά οι αντιδράσεις από τις συντηρητικές δυνάμεις και τους τοπικούς άρχοντες δυσχέραιναν την εφαρμογή τους. Οι πολιτικές προκλήσεις που αντιμετώπισε η Οθωμανική Αυτοκρατορία την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου ήταν επίσης σημαντικές. Η αυτοκρατορία βρισκόταν σε μια φάση έντονων εσωτερικών ανακατατάξεων, με τις αντιθέσεις μεταξύ των υποστηρικτών των μεταρρυθμίσεων και των συντηρητικών δυνάμεων να οδηγούν σε πολιτική αστάθεια. Η αυτοκρατορική εξουσία προσπαθούσε να εδραιώσει τον έλεγχο της, αντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα τις επεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, που επιδίωκαν να επεκτείνουν την επιρροή τους στην περιοχή (Μαυρομμάτης, 2007, 132-137)

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος ανάγκασε την Οθωμανική Αυτοκρατορία να αναδιοργανώσει τον στρατό της και να βελτιώσει την αμυντική της ικανότητα. Η συμμετοχή της αυτοκρατορίας στον πόλεμο, σε συμμαχία με τη Βρετανία και τη Γαλλία, απαιτούσε την κινητοποίηση σημαντικών πόρων και την υιοθέτηση νέων στρατιωτικών τεχνολογιών και τακτικών. Ωστόσο, οι στρατιωτικές δαπάνες επιβάρυναν περαιτέρω την οικονομία και προκάλεσαν κοινωνικές αναταραχές. Μετά το τέλος του πολέμου, η Συνθήκη των Παρισίων του 1856 αναγνώρισε την εδαφική ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά οι εσωτερικές

προκλήσεις παρέμεναν. Η ανάγκη για περαιτέρω μεταρρυθμίσεις ήταν επιτακτική, καθώς η αυτοκρατορία προσπαθούσε να διατηρήσει τη συνοχή της και να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές απειλές (Miller, 1994, 151-158)

Η πολιτική σκηνή της Ελλάδας τα πρώτα χρόνια της βαυαρικής διακυβέρνησης χαρακτηριζόταν από έντονες συγκρούσεις και αστάθεια. Ο βασιλιάς Όθωνας βρισκόταν αντιμέτωπος με μία εντεινόμενη αντιπολίτευση από διάφορες πολιτικές ομάδες, οι οποίες ζητούσαν περισσότερη συμμετοχή στη διακυβέρνηση της χώρας. Οι προσπάθειες του Όθωνα να κυβερνήσει αυταρχικά προκάλεσαν την αντίδραση των φιλελεύθερων και δημοκρατικών στοιχείων της κοινωνίας. Το αποκορύφωμα αυτής της πίεσης ήταν η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, η οποία οδήγησε στην αναγκαστική παραχώρηση συντάγματος από τον Όθωνα, ωστόσο οι πολιτικές εντάσεις συνεχίστηκαν καθ'όλη τη δεκαετία του 1850 (Κρεμμυδάς, 2010, 40-45).

Ακόμα σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο η ελληνική κοινωνία τις δεκαετίες 1840-50 αντιμετώπιζε σημαντικές προκλήσεις, με την αγροτική οικονομία να κυριαρχεί και τις κοινωνικές ανισότητες να παραμένουν έντονες. Οι αγρότες αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού και ζούσαν υπό δύσκολες συνθήκες, συχνά με χαμηλά εισοδήματα και περιορισμένη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Η έλλειψη εκπαιδευτικών και υγειονομικών υποδομών ενίσχυε τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, ενώ η ληστεία ειδικά στις ορεινές περιοχές αποτελούσε ενδημικό φαινόμενο. Συγχρόνως η αστική και βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας προχωρούσε με βραδείς ρυθμούς, επιτείνοντας την δυσαρέσκεια για το οθωμανικό καθεστώς με αποτέλεσμα συχνά κινήματα και εξεγέρσεις (Σφυροέρας, 2007, 548-549).

2.3 Η Μεγάλη Ιδέα και η εξωτερική πολιτική του Όθωνα

Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε έναν από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες της νεοελληνικής ιστορίας και διαμόρφωσε την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Το ιδεολογικό αυτό αφήγημα είχε ως στόχο την απελευθέρωση των ελληνικών πληθυσμών που βρίσκονταν υπό οθωμανικό ζυγό και την επέκταση των συνόρων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Ιωάννη Κωλέττη το 1844, όταν ανέλαβε την πρωθυπουργία και εξέφρασε δημόσια την ελπίδα του για την εθνική ολοκλήρωση των Ελλήνων (Βακαλόπουλος, 1980, 112-114). Η

Μεγάλη Ιδέα υπήρξε παράγωγο της αφύπνισης του εθνικισμού και του φιλελευθερισμού η οποία χαρακτήρισε τους ευρωπαϊκούς λαούς σε όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και αποτέλεσε τον κινητήριο μοχλό για όλα τα αλυτρωτικά κινήματα και απελευθερωτικούς πολέμους του ελληνικού κράτους έως και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (Αιμίλιος, 2012, 177-179).

Εκτός από το εθνικό ιδεολογικό φορτίο της η Μεγάλη Ιδέα διακρινόταν από ένα έντονο πολιτιστικό πρόσημο. Ο Ελληνισμός αναγεννώμενος από τις στάχτες του με τον Επανάσταση του 1821 καλούνταν να ξαναβρεί την θέση στην φωτισμένη και πολιτιστικά προηγμένη χορεία των ευρωπαϊκών λαών . Η Ιδέα συνέδεε το ελπιδοφόρο παρόν με το ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν και οι διαχρονικοί αγώνες των Ελλήνων για την ελευθερία εντάσσονταν στο σύγχρονο πλαίσιο του φιλελευθερισμού που κυριαρχούσε στην Ευρώπη (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006,46-49). Την ίδια στιγμή το νεαρό ελληνικό κράτος επεκτεινόμενο καλούνταν σε ένα εκπολιτιστικό ρόλο στην «βάρβαρη» Ανατολή συγκροτώντας ένα «πρότυπο βασίλειο» με βασική αποστολή να εκδιώξει τον Ασιανό κατακτητή από την Ευρώπη και να εξευγενίσει με τα δυτικά ήθη του την περιοχή (Καραφουλίδου, 2018, 197-198).

Ο Όθωνας, επηρεάστηκε έντονα από την Μεγάλη Ιδέα και ασπάστηκε ολόψυχα την εκπλήρωσή της. Ως χριστιανός ηγεμόνας ένιωσε την υποχρέωση να αγωνιστεί εναντίον ενός αλλόθρησκου κράτους όπως η Οθωμανική Αυτοκρατορία πρακτικά θεωρώντας τον εαυτό του ως διάδοχο των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, μία εικόνα που υιοθέτησε σε μεγάλο βαθμό και η σύζυγός του Αμαλία . Γαλουχημένος στα πλαίσια του γερμανικού ρομαντισμού του 19^{ου} αιώνα ο Βαυαρός ηγεμόνας έβλεπε την Μεγάλη Ιδέα ως το πεπρωμένο της χώρας και τον εαυτό του ως εκφραστή της υλοποίησης αυτού του πεπρωμένου. Ωστόσο η προσήλωση του σε αυτό το ιδανικό τον οδήγησε σε μία μάλλον αφελή και ρισκοκίνδυνη προσπάθεια πραγματοποίησής της. Παραβλέποντας την υλική και στρατιωτική καχεξία της χώρας και αγνοώντας τους διεθνείς συσχετισμούς έφερε την Ελλάδα αντιμέτωπη με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την ανάγκασε σε μία ταπεινωτική αναδίπλωση (Κλάψης, 2021,83-85). Ήδη κατά την περίοδο πριν τον Κριμαϊκό πόλεμο οι σχέσεις του ελληνικού βασιλείου με την Πύλη και τις Μεγάλες Δυνάμεις, ιδιαίτερα την Μεγ. Βρετανία, ήταν τεταμένες . Η έκρηξη του πολέμου στην Ρωσία προκάλεσε έξαψη στην ελληνική κοινή γνώμη και αναζωπύρωσε τα μεγαλοιδεατικά όνειρα. Παρά την προσήλωση των Μεγάλων Δυνάμεων στην διατήρηση

της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο Βαυαρός βασιλιάς είδε την ευκαιρία για ένα νέο 1821 θεωρώντας πιθανή την επικράτηση της Ρωσίας και δεδομένη την αποδυνάμωση των Οθωμανών. Έδωσε εντολή για υποστήριξη των επαναστατικών κινήματων σε Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία ενώ παρά τις επιφυλάξεις της ελληνικής κυβέρνησης εξέτασε και την εισβολή του ελληνικού στρατού στις παραμεθόριες αλύτρωτες περιοχές. Ωστόσο αυτές οι απόπειρες πραγμάτωσης των αλυτρωτικών επιδιώξεων έληξαν άδοξα με την αποβίβαση αγγέλων των Μεγ. Δυνάμεων και την κατοχή του Πειραιά και την αναγκαστική υποχώρηση του Όθωνα από τους ανεδαφικούς στόχους του (Κλάνης, 2019, 109-112).

2.4 Η κατάσταση στην δυτική μεθόριο κατά την οθωνική περίοδο

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας και τις πρώτες δεκαετίες της βαυαρικής διακυβέρνησης οι επαρχίες της Αιτωλίας και της Ακαρνανίας και γενικά ολόκληρη η ορεινή περιοχή της νότιας Πίνδου συνιστούσε μία συνεχώς ανήσυχη περιοχή. Η γειτνίασή της με τα μεθοριακά αρματολίκια της Άρτας και των δυτικών Αγράφων δημιουργούσε μία ζώνη όπου αφθονούσε η ένοπλη βία είτε με την μορφή της ληστείας είτε με την μορφή των εξεγέρσεων στην κεντρική εξουσία αλλά και με τη συμμετοχή των ίδιων αυτών των ατάκτων σε αλυτρωτικές κινήσεις κυρίως στην περιοχή της Ηπείρου και των Αγράφων (Κολιόπουλος, 1997, 153 -156).

Αυτή η ετερογενής μάζα ενόπλων έκανε δυναμικά την εμφάνισή της στην εξέγερση του 1836 στην Ακαρνανία όπου διωγμένοι καπετάνιοι από την Ήπειρο, την Θεσσαλία και την Μακεδονία ενώθηκαν με δυσαρεστημένους άτακτους από τις πολιτικές της βαυαρικής Αντιβασιλείας αλλά και με λήσταρχους που δραστηριοποιούνταν και στις δύο πλευρές των συνόρων με κοινό τους σημείο την καταγωγή ή την σύνδεσή τους με τον απειλούμενο από τις νέες οικονομικές συνθήκες ποιμενικό κόσμο (Κοτταρίδης, 2006, 239-244). Τέτοιοι καπετάνιοι με ισχυρά τοπικά ερείσματα που συμμετείχαν στην εξέγερση με την πλευρά της κεντρικής εξουσίας υπήρξαν οι Θεόδωρος Γρίβας, Τζαβέλλας, Πράππας, Ίσκος και από την πλευρά των εξεγερθέντων οι Ζέρβας, Μαλαμός, Στράτος, Μαλισοβαίοι και άλλοι. Η εξέγερση κατεστάλη αλλά η παρουσία ενόπλων σωμάτων στην περιοχή συντήρησε την ένταση για καιρό. Ο Γρίβας συμμετείχε και σε κατοπινά κινήματα στην περιοχή (1844 και 1847) αποδεικνύοντας το ανυπότακτο αυτής της περιοχής αλλά και την δυσκολία ελέγχου της από την κεντρική κυβέρνηση (Κολιόπουλος, 2005, 44-47). Ειδικά η περιοχή της

ορεινής Ακαρνανίας προσέφερε καταφύγιο σε πλήθος ληστών οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στις γειτονικές οθωμανικές επαρχίες της Ηπείρου αλλά και στα Επτάνησα. Ιδιαίτερα στόχος τους υπήρξε το νησί της Λευκάδας όπου η εύκολη πρόσβαση και η δυσκολία ελέγχου της μεθορίου από τις ελληνοοθωμανικές αρχές επέτρεψε πολλές επιδρομές από τις απέναντι ακαρνανικές ακτές (Αναστασόπουλος, 2018,113-115).

Από την άλλη πλευρά των συνόρων στην Ήπειρο τα κύρια παραμεθόρια αρματολίκια υπήρξαν αυτά του Ραδοβιζίου και των Τζουμέρκων που παραδοσιακά ελέγχονταν από τις ισχυρές οικογένειες των Μπακολαίων και Κουτελιδαίων αντίστοιχα. Οι συγκεκριμένες περιοχές και οι καπετάνιοι τους συχνά προσέφεραν καταφύγιο και συνεργασία σε αντάρτες και ληστές από την πλευρά των ελληνικών συνόρων, ενώ αντίστροφα προσέφευγαν σε αυτά όταν καταδιώκονταν από τις οθωμανικές αρχές. Την περίοδο πριν την έκρηξη του Κριμαϊκού πολέμου οι ελληνικές και οι οθωμανικές αρχές συνεργάστηκαν στην καταδίωξη του αρματολού της Άρτας Ψαρογιάννη ο οποίος όμως εκμεταλλεύτηκε τους δεσμούς τους με ληστρικές ομάδες αλλά και με αξιωματικούς των τοπικών σωμάτων δίωξης. Η περίπτωση του αποδεικνύει ότι οι δεσμοί συγγένειας που συνέδεαν τα τοπικά παλιά αρματολίκια της εποχής της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή παρέμεναν ζωντανά και ισχυρά. Συγχρόνως επιβεβαιώνει ότι και στις δύο πλευρές των συνόρων υπήρχαν εκείνα τα δίκτυα και οι διασυνδέσεις που θα μπορούσαν να τροφοδοτήσουν απελευθερωτικά κινήματα στην περιοχή της Ηπείρου και της δυτικής Πίνδου (Τζάκης, 2017, 57-59). Γενικότερα στην Ήπειρο από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας μέχρι και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η ληστεία και η ανομία υπήρξαν ενδημικά φαινόμενα με τους τοπικούς κατά κύριο λόγο κτηνοτροφικούς πληθυσμούς να την τροφοδοτούν και σε έναν βαθμό να την καταξιώνουν ηθικά. Η καταξίωση αυτή εκτός από την ανυπακοή στην μισητή κεντρική εξουσία πήγαζε και από τη συμμετοχή πολλών ληστών στα κινήματα που υποκινούσε το ελληνικό κράτος στην περιοχή αλλά και στην Μακεδονία, Θεσσαλία και Κρήτη κατά τον 19^ο αιώνα. Η αποτυχία των κινημάτων αυτών σήμαινε την λεηλασία των επαναστατημένων περιοχών σε αρκετές περιπτώσεις από τους ίδιους τους ληστές που συμμετείχαν σε αυτά όπως στην περιοχή του Ζαγορίου, όπου ο πλούτος της περιοχής την κατέστησε πολλές φορές στόχο γνωστών λήσταρχων όπως ο Νταβέλης (Αναστασόπουλος, 2018,104-105).

Σημαντικό ρόλο στην χρήση των άτακτων οπλοφόρων για αλυτρωτικούς σκοπούς στην περιοχή της Δυτ. Ελλάδας διαδραμάτισε ο Ιωάννης Κωλέττης ο οποίος καταγόταν από το

Συρράκο της Ηπείρου. Κατά την πρωθυπουργία στα 1844-1847, επιτράπηκε στους καπετάνιους να προβαίνουν ελεύθερα σε ληστρικές επιχειρήσεις κυρίως στην οθωμανική πλευρά των συνόρων (Κολιόπουλος 1997, 155). Οι ληστρικές ομάδες οργάνωσαν αξιόλογα σώματα ενόπλων, από τα οποία μετά το πέρας των επιχειρήσεων δίδωξή τους οι κυβερνητικές στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές προσλάμβαναν ένα μέρος τους. Έτσι νομιμοποιήθηκε τουλάχιστον ηθικά η εικόνα του ληστή που δρούσε πατριωτικά για την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών (Γούναρης, 2014,14-15). Επιπλέον η χειραγωγήση του παραδοσιακού στρατιωτικού στοιχείου από τον Κωλέττη γινόταν χωρίς να προκληθεί ανοικτή ρήξη με τις τουρκικές αρχές αλλά ούτε και με τους ενόπλους. Με αυτό τον τρόπο διατηρούσε όχι μόνο την ασφάλεια της μεθορίου αλλά και την προσωπική του επιρροή στην περιοχή. Ταυτόχρονα αποφορτιζόταν η περιοχή της ορεινής μεθορίου από την δράση των παρανόμων, ενώ η προσοχή της κοινής γνώμης στρεφόταν εκτός των σημαντικών εσωτερικών ζητημάτων (Κολιόπουλος 1997, 155-156).

2.5 Το ξέσπασμα της επανάστασης στην Ήπειρο

Ήδη και πριν το 1854 η κατάσταση στα τοπικά πράγματα της Ηπείρου ήταν έκρυθμη. Κυριαρχούσε ο ανταγωνισμός του ελληνικού με το αλβανικό στοιχείο, αν και υπήρξαν κάποιες προσπάθειες προσέγγισης ειδικά την περίοδο της διακυβέρνησης του Ι. Κωλέττη. Το αφήγημα της Μεγάλης Ιδέας συναντούσε μεγάλη απήχηση στους Έλληνες της Ηπείρου με αρκετούς από αυτούς να συγκροτούν αντάρτικα σώματα στα Ζαγόρια, το Σούλι, στη Θεσπρωτία, στο Ξηροβούνι, στο Μέτσοβο και αλλού, ενώ ένοπλα σώματα προερχόμενα από το ελληνικό έδαφος όπως αυτό του Γρίβα στην Πρέβεζα έκαναν την εμφάνισή τους (Κουτρούμπας, 1976 ,44-45) . Στην επαρχία του Ραδοβιζίου τα πνεύματα ήταν ακόμα πιο οξυμμένα, καθώς η σκληρή αντιμετώπιση του ελληνικού στοιχείου από τους τοπικούς δερβέναγες (Φράσσαρης, Καστρινός), η θανάτωση των ισχυρών Ελλήνων αρματολών Ψαρογιάννη και Σκαλτσογιάννη αλλά και η γειτνίαση της περιοχής με την Αιτωλοακαρνανία που έδρευαν ισχυροί οπλαρχηγοί όπως οι Γρίβας, Τσάμης, Στράτος οδηγούσαν στην έκρηξη της επανάστασης. Στα τέλη του 1853 οι ισχυρές οικογένειες του Ραδοβιζίου ζήτησαν από τον δερβέναγα να εκκενώσει την επαρχία και να σταματήσει την καταπίεση και την είσπραξη των φόρων (Βακαλόπουλος,2003, 371-372)

Ο οθωμανικές αρχές απάντησαν με ενίσχυση της στρατιωτικής παρουσίας τους στην Άρτα με τις δυνάμεις αυτές να διαιρούνται σε τρία τμήματα για την αντιμετώπιση των

ανταρτών. Οι ντόπιοι οπλαρχηγοί παραμέρισαν τις διαφορές τους μπροστά στον κοινό κίνδυνο και νίκησαν τις οθωμανικές δυνάμεις σε δύο συγκρούσεις τον Δεκέμβριο του 1853 (Σκουληκαριά, Δημαριό) . Οι πρώτες αυτές νίκες πύκνωσαν τις τάξεις των επαναστατών με νέους οπαδούς, ενώ άρχισαν να γίνονται γνωστές στην ελληνική κοινή γνώμη με τον αθηναϊκό Τύπο να αρθρογραφεί εκτενώς (Δοντά,1973, 60-62).

Μετά από αυτές τις πρώτες επιτυχίες η φλόγα της επανάστασης άρχισε να διατρέχει όλη την περιοχή της νότιας Ηπείρου. Στην κύρια εστία της στο Ραδοβίζι οι κυριότεροι καπεταναίοι (Σκαλτσογιάννης, Κατσικογιάννης, Κοτσιλαίοι κλπ.) κάλεσαν άνδρες να παρουσιαστούν στα όπλα στο μοναστήρι της Θεοτόκου στο χωριό Μπότση την στιγμή που ο Γ. Τσιγαρίδας στην περιφέρεια των Τζουμέρκων σημείωνε σημαντική νίκη επί των οθωμανικών στρατευμάτων στο Βουλγαρέλι. Στο Μπότση συγκεντρώθηκε σώμα 450 περίπου αντρών όπου μαζί με τους καπεταναίους υπέγραψαν την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα με την εξής αναφορά:

«Οι υποφαινόμενοι κάτοικοι Ραδοβιζίου της επαρχίας Άρτης. Βεβαρυμμένοι από τις καταπιέσεις και τους υπέρογκους φόρους, προς δε και τας ατιμώσεις των παρθένων μας από αγρίους και ανεπιδέκτους διορθώσεως κατακτητάς Οσμανλίδας, επαναλαμβάνομεν τον κοινόν αγώνα του 1821 ομνύοντες εις το όνομα του Υψίστου και της ιεράς ημών πατρίδος, ότι δεν θέλομεν ρίψει τα όπλα εν ουδεμιά περιπτώσει, εάν δεν ανακτήσωμεν την ελευθερίαν μας. Αρχόμενοι ήδη του αγώνος, ελπίζομεν ότι θέλομεν εγείρει υπέρ ημών την συμπάθειαν όλων των συναδέλφων μας ελευθέρων Ελλήνων και των υπό ζυγόν του Οσμάνου στεναζόντων αδελφών μας χριστιανών και ότι θέλομεν λάβει τα όπλα προς εξακολούθησιν του κοινού αγώνος του 1821 μαχόμενοι υπέρ πίστεως και πατρίδος και ανάκτησιν των αναλλοίωτων δικαιωμάτων μας. Ο αγώνας μας είναι ιερός είναι δίκαιος και κανείς αναλογιζόμενος το μέγεθος των καταπιέσεων και αισθανόμενος το δίκαιον των εθνών δεν θέλει κύν λέξιν κατ αυτού και υπέρ του αγρίου τυράννου και της εστημένης εις τους ιερούς ναούς μας ημισελήνου. Σπεύσατε λοιπόν αδελφοί εις τον κοινόν αγώνα, αποτινάξατε τον επαχθή ζυγόν της τυραννίας και κηρύζατε με ημάς ενώπιον του Θεού και όλου του κόσμου ότι μαχόμεθα υπέρ Πατρίδος και ότι ο θεός είναι προστάτης των Χριστιανών.» 15 Ιανουαρίου 1854.

Οι Πρόκριτοι του Ραδοβιζίου: Ιωάννης Κοσσυβάκης, Δημήτριος Κόκκας Κώστας Κοσμάς, Βασίλειος Νάκος, Ντούλας Βάσος, Κολιός Μαυρομμάτης, Κώστας Πάνου Στούμπος,

Δημήτριος Σκαλτσογιάννης, Γεώργιος Κατσικογιάννης, Κώστας Ντερέκος, Καραγιάννης Κοτζίλας, Κωνσταντίνος Τσιγαρίδας»

Στην διακήρυξη αυτή είναι φανερό η επιρροή της Μεγάλης Ιδέας αλλά και του φιλελευθερισμού με την ευθεία σύνδεση του κινήματος με την Επανάσταση του 1821 και με τη συνεχή επίκληση της ελευθερίας, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η πάλη του Σταυρού με την Ημισέληνο και του ευγενικού ελληνικού έθνους έναντι του βάρβαρου Οθωμανού κατακτητή (Βακαλόπουλος, 2003, 373-374)

2.6 Η εδραίωση του κινήματος και η βοήθεια από την ελληνική επικράτεια

Το κίνημα ήδη είχε επικρατήσει στο Ραδοβίζι, στη Σκουληκαριά, στα Τζουμέρκα και στο Σούλι. Στις επιχειρήσεις υπήρχαν και εθελοντικά σώματα από την Ελλάδα στα οποία συμμετείχαν αρκετοί παλαίμαχοι Ρουμελιώτες και Ηπειρώτες αγωνιστές (Γρίβας, Στράτος, Ράγκος κλπ), ενώ οι επαναστάτες συντονίζονταν από Έλληνες αξιωματικούς όπως ο υπολοχαγός της Οροφυλακής Σπ. Καραϊσκάκης. Στον Καρβασαρά (Αμφιλοχία) είχε οργανωθεί κέντρο ανεφοδιασμού των επαναστατών, ενώ στα τέλη του Ιανουαρίου του 1854 ο Θ. Γρίβας ανέλαβε την αρχηγία του κινήματος με τον τίτλο του « Στρατάρχη της Ηπείρου και Αλβανίας». Επίσης στη Βόνιτσα, στο Αγρίνιο και στη Ναύπακτο σημειώθηκαν σοβαρές κινητοποιήσεις για την υποστήριξη των επαναστατών, ενώ συγχρόνως αρκετοί από τους εθελοντές που εισήλθαν στην Ήπειρο παραιτήθηκαν από τις διοικητικές θέσεις που κατείχαν στο ελληνικό κράτος ώστε να μην υπάρχει κώλυμα για την δράση τους. Πολλοί από τους ενόπλους που εισέρχονταν στο οθωμανικό έδαφος ήταν ληστές και παράνομοι που λυμαίνονταν την ελληνοοθωμανική μεθόριο για δεκαετίες και έβρισκαν στο κίνημα πρόσφορο έδαφος για την δράση τους (Παπαγεωργίου , 2004, 469-470).

Από τις προαναφερθείσες περιοχές η επανάσταση άρχισε να εξαπλώνεται στην περιοχή της Πρέβεζας, στην ευρύτερη περιοχή του Σουλίου και στην Θεσπρωτία όπου δέσποζε η ισχυρή παρουσία των Αλβανών Τσάμηδων. Την ίδια στιγμή έντονη ελληνική αντάρτικη δράση παρατηρήθηκε στην περιοχή της Βόρειας Ηπείρου, στην περιοχή των Ιωαννίνων αλλά και στο Μέτσοβο. Στην περιοχή της Άρτας που συνιστούσε τον πυρήνα του κινήματος τον Ιανουάριο του 1854 οι επαναστάτες κατέλαβαν το Κομπότι και το Πέτα έχοντας επικρατήσει σε ολόκληρη την επαρχία του Ραδοβιζίου αλλά και τον Τζουμέρκων. Ωστόσο η ελληνική επίθεση κατά της Άρτας απέτυχε με τους Οθωμανούς να αντεπιτίθενται

στο ελληνικό στρατόπεδο στο Πέτα όπου ήδη κατέφθαναν και άλλα εθελοντικά σώματα από την Ελλάδα και τα Επτάνησα (Δοντά,1973, 85-86)

2.7 Η κάμψη της επανάστασης

Ήδη από τον Μάρτιο στην περιοχή της Θεσπρωτίας άτακτα σώματα Αλβανών Τσάμηδων ανακατέλαβαν την Παραμυθιά και προέβησαν σε αγριότητες κατά του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής με την Παραμυθιά, τους Φιλιάτες και την Πάργα να υφίστανται πολλές καταστροφές. Επίσης το κοινό μέτωπο των επαναστατών άρχισε να εμφανίζει ρωγμές. Στο Μέτσοβο οι πλουσιότερες οικογένειες αντιτίθενταν στην εξέγερση με αποτέλεσμα να συνεργαστούν με τους Οθωμανούς (Τσανάκας, Τζοανόπουλος) και το Μέτσοβο να καταληφθεί από αλβανικά στίφη τα οποία προέβησαν και σε αυτή την περίπτωση στην καταστροφή μεγάλου μέρους αυτής της πλούσιας περιοχής (Βακαλόπουλος,2003, 376-377)

Μετά από αυτή την ήττα ο επικεφαλής του κινήματος Θ. Γρίβας κατέφυγε με τα υπολείμματα του σώματός του στην Θεσσαλία. Οι κυριότερες δυνάμεις των Ελλήνων πλέον βρίσκονταν συγκεντρωμένες στο στρατόπεδο του Πέτα στο οποίο όμως ήδη συνέκλινε ο κύριος όγκος των οθωμανικών δυνάμεων καταστολής. Από τις πρώτες συγκρούσεις τον Απρίλιο του 1854 διαπιστώθηκαν προβλήματα στο συντονισμό των επαναστατικών δυνάμεων με την τελική επίθεση των κατά πολύ υπέρτερων αριθμητικά οθωμανικών δυνάμεων να οδηγεί στην διάλυση των ελληνικών σωμάτων και ουσιαστικά στην κατάπνιξη της επανάστασης στην περιοχή. Με τους Σουλιώτες να υποτάσσονται με τη σειρά τους μετά την τελευταία σύγκρουση στην Σκουληκαριά η επαρχία του Ραδοβιζίου γνώρισε μεγάλες καταστροφές από τα άτακτα στίφη που ακολουθούσαν τον οθωμανικό στρατό (Παπαγεωργίου , 2004, 470).

2.8 Ο ρόλος των Μεγ. Δυνάμεων

Κατά την διάρκεια της επανάστασης του 1854 η Αγγλία και η Γαλλία τήρησαν μία ξεκάθαρα εχθρική στάση προς αυτήν. Πρωταρχική τους επιδίωξη υπήρξε η διακοπή κάθε βοήθειας του ελληνικού βασιλείου προς τους επαναστάτες είτε επίσημα είτε ανεπίσημα. Στρατηγικός στόχος τους ήταν η απομόνωση της αντίπαλου Ρωσίας η οποία υποδαύλιζε τα εθνικά πάθη στην Βαλκανική με σκοπό το άνοιγμα ενός δευτερεύοντος μετώπου που θα κρατούσε απασχολημένα τμήματα του οθωμανικού στρατού (Σφυροέρας, 2007, 549-550). Οι πρέσβεις της Μ. Βρετανίας και Γαλλίας Γουάιζ και Ρουάν αντίστοιχα ασκούσαν πίεση

στον Όθωνα να μην εμπλακεί στα γεγονότα, ενώ η Πύλη επέδωσε τελεσίγραφο για την άμεση ανάκληση των Ελλήνων αξιωματικών από το οθωμανικό έδαφος και με την λήξη του στις 10 Μαρτίου διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με την Αθήνα. Ωστόσο παρά αυτό το κλίμα πιέσεων και τις επιφυλάξεις στελεχών της ελληνικής κυβέρνησης, ο Όθωνας ταγμένος ειλικρινά αλλά απερίσκεπτα στο ιδανικό της Μεγάλης Ιδέας και οραματιζόμενος την εδαφική επέκταση του βασιλείου του συνέχισε την στήριξη του στους επαναστάτες μελετώντας ακόμα και το ενδεχόμενο εισβολής του τακτικού ελληνικού στρατού στο οθωμανικό έδαφος ((Παπαγεωργίου , 2004, 471).

Η αδιαλλαξία του Όθωνα και η αδυναμία του να σταθμίσει ρεαλιστικά τα δεδομένα της στιγμής οδήγησε αναπόφευκτα στην απομόνωση της χώρας και στην ρήξη με την Βρετανία και την Γαλλία. Αν και οι δύο Δυνάμεις είχαν προειδοποιήσει ότι δεν θα ανέχονταν άλλο την αλυτρωτική πολιτική του Βαυαρού ηγεμόνα, εντούτοις αυτός συνέχισε να επιμένει στην υποστήριξη των επαναστατών. Έτσι οι στόλοι τους επέβαλαν ελέγχους στο πολεμικό υλικό των πλοίων που απέπλεαν από τα ελληνικά λιμάνια, ενώ στις 13 Μαΐου 1854 ο μάλλον αμήχανος βασιλιάς είδε συμμαχικά πλοία να αποβιβάζουν ένα αγγλογαλλικό τμήμα στρατού και να θέτουν υπό κατοχή το λιμάνι του Πειραιά (Κουτρούμπας, 1976 ,154-155). Η καταλυτική αυτή εξέλιξη ανάγκασε τον Όθωνα σε μία ταπεινωτική υποχώρηση ανακοινώνοντας την ουδετερότητα της Ελλάδας στον Μεγάλο Πόλεμο της Ανατολής και το τέλος της δράσης των αντάρτικων ομάδων. Ταυτόχρονα υποχρεώθηκε να διορίσει κυβέρνηση με επικεφαλής τον πολιτικό του αντίπαλο Αλεξ. Μαυροκορδάτο εκπρόσωπο της βρετανικής πολιτικής στη χώρα. Η κατοχή του Πειραιά διήρκησε και μετά το πέρας του πολέμου μέχρι το 1857 (Δοντά,1973, 130-137).

Όμως και στο εσωτερικό της Ηπείρου η Βρετανία και η Γαλλία επιδίωξαν με κάθε τρόπο να διασπάσουν το μέτωπο των επαναστατών. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την τακτική διαδραμάτισαν οι πρόξενοι της Γαλλίας και Βρετανίας Μπερτράν και Σάντερς και κυρίως ο ειδικός απεσταλμένος του βρετανικού υπουργείου Εξωτερικών Λόνγκγουορθ. Ο τελευταίος υποδαύλιζε την διαίρεση των Μετσοβιτών με αποτέλεσμα την μεγάλη καταστροφή του χωριού, όπως ομολόγησε ρητά και ο πρόξενος της Αυστρίας στα Ιωάννινα Χάας (Βακαλόπουλος,2003, 376-377)

2.9 Οι εγκαταστάσεις Ηπειρωτών προσφύγων στην δυτική Στερεά Ελλάδα

Κατά την διάρκεια των συγκρούσεων αλλά και με την κατάπαυση τους αρκετές περιοχές της Ηπείρου ερημώθηκαν λόγω των λεηλασιών κυρίως από άτακτα σώματα με πολλούς από τους κατοίκους τους να καταφεύγουν στην γειτονική Δυτική Στερεά. Το Μεσολόγγι, αποτέλεσε έναν από τους κύριους προορισμούς για τους Ηπειρώτες πρόσφυγες. Η πόλη προσέφερε όχι μόνο ασφάλεια αλλά και την προοπτική μιας νέας αρχής για τους πρόσφυγες. Η τοπική κοινωνία του Μεσολογγίου, παρότι αρχικά βρέθηκε αντιμέτωπη με τις προκλήσεις της υποδοχής μεγάλου αριθμού προσφύγων, κατόρθωσε να ενσωματώσει τους νέους κατοίκους και να τους προσφέρει τις απαραίτητες ευκαιρίες για εργασία και κοινωνική ενσωμάτωση (Βακαλόπουλος, 1980, 245).

Το Αγρίνιο, ως κεντρικός κόμβος της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, αποτέλεσε επίσης σημαντικό προορισμό για τους πρόσφυγες της Ηπείρου. Η περιοχή αυτή, με την πλούσια αγροτική της παραγωγή, προσέφερε άφθονες ευκαιρίες για εργασία στους νέους κατοίκους. Οι πρόσφυγες, πολλοί εκ των οποίων είχαν αγροτική εμπειρία, κατάφεραν να ενσωματωθούν γρήγορα στην τοπική κοινωνία και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Επίσης σημαντικό αριθμό Ηπειρωτών προσφύγων δέχθηκε η Ακαρνανία και ειδικά περιοχές όπως η Βόνιτσα και η Αμφιλοχία. Η περιοχή λόγω της εγγύτητας με την Ήπειρο προεπαναστατικά αποτελούσε το καταφύγιο όσων διώκονταν από τις οθωμανικές αρχές και αρκετοί κάτοικοί της συνδέονταν με δεσμούς συγγένειας με τους πρόσφυγες. Οι νέες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή αναζωογόνησαν πληθυσμιακά και οικονομικά την ακαρνανική μεθόριο παρά τις εντάσεις με το ντόπιο στοιχείο (Παπαδόπουλος, 1999, 56). Η Ναύπακτος, ως μια από τις κοντινότερες ασφαλείς πόλεις, αποτέλεσε σημαντικό προορισμό για τους Ηπειρώτες πρόσφυγες. Η άφιξη των προσφύγων στη Ναύπακτο έθεσε σημαντικές προκλήσεις για την τοπική κοινωνία και τις αρχές της πόλης. Η ανάγκη για στέγαση, τροφή και εργασία για τους νέους κατοίκους ήταν επιτακτική. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως σε προσωρινά καταλύματα, ενώ πολλοί από αυτούς εργάστηκαν ως αγρότες ή βιοτέχνες, αξιοποιώντας τις δεξιότητες που είχαν αποκτήσει στην Ήπειρο. Η τοπική κοινωνία της Ναυπάκτου υποδέχθηκε τους πρόσφυγες με αλληλεγγύη, αλλά η μαζική άφιξη τόσων ανθρώπων δημιούργησε πιέσεις στους ήδη περιορισμένες πόρους της πόλης (Καλαντζής, 2010, 78).

3. Η επανάσταση του 1878 στην Ήπειρο

3.1 Το πλαίσιο στην Βαλκανική και στην Ελλάδα την δεκαετία του 1870

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και ειδικά μετά τα γεγονότα του Κριμαϊκού πολέμου το πολιτικό σκηνικό της Βαλκανικής Χερσονήσου εμφανιζόταν ιδιαίτερα ρευστό. Βασική αιτία αποτελούσε η αφύπνιση του εθνικού αισθήματος των βαλκανικών λαών με προεξάρχοντες αυτούς με σλαβική καταγωγή οι οποίοι αναζητούσαν την εθνική τους ολοκλήρωση ειδικά μέσα στο πλαίσιο του ιδεολογικού και εθνικού αφηγήματος του πανσλαβισμού (Γαρδίκας, 2008, 133-134). Τους εθνικούς πόθους αυτών των λαών υποδαύλιζε η Ρωσία σε μία προσπάθεια να επανακτήσει τα σκήπτρα της επιρροής της η οποία είχε τρωθεί μετά την ήττα της στον Κριμαϊκό πόλεμο. Οι υπόλοιπες Δυνάμεις και ειδικά η Βρετανία αποσκοπούσαν στην μείωση αυτής της επιρροής μέσω κυρίως της διατήρησης της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πιέζοντας ταυτόχρονα την Πύλη για μεταρρυθμίσεις που θα βελτίωναν την ζωή των υπηκόων της. Ωστόσο η συνεχής παρακμή της Αυτοκρατορίας, οι απαρχαιωμένοι θεσμοί της και η έξαρση του εθνικισμού των βαλκανικών λαών ωθούσαν τα πράγματα προς τη σύγκρουση (Γαρδίκας, 2007, 570).

Την δεκαετία του 1870 ήδη δέσποζε στην ελληνική πολιτική σκηνή μία νέα γενιά πολιτικών όπως ο Χ. Τρικούπης και ο Α. Κουμουνδούρος οι οποίοι παρά το γεγονός ότι ασπάζονταν και οι ίδιοι το ιδανικό της Μεγάλης Ιδέας, εντούτοις επιδίωξαν να εκσυγχρονίσουν τις πολιτικές και οικονομικές δομές της χώρας ως βασική προϋπόθεση για την επίτευξη των εθνικών στόχων. Επιπλέον στις διεθνείς σχέσεις με την αρωγή του βασιλιά Γεωργίου Β΄ ο οποίος χαρακτηριζόταν για τον πραγματισμό του προσπάθησαν να ισορροπήσουν μεταξύ του ορμητικού λαϊκού αισθήματος που υποκινούνταν από μυστικές εθνικιστικές εταιρίες, των πραγματικών δυνατοτήτων της χώρας αλλά και των ανταγωνισμών μεταξύ των Δυνάμεων. Ωστόσο είναι αδιαμφισβήτητο ότι δεν είχαν εκλείψει σε καμία περίπτωση οι υλικές και οργανωτικές αδυναμίες της χώρας που καθιστούσαν τα αλυστρωτικά όνειρά της ευσεβείς πόθους (Διβάνη, 2014, 52-53).

3.2 Η Ανατολική κρίση του 1875 και οι ελληνικές κινήσεις

Η κρίση πυροδοτήθηκε τον Ιούλιο του 1875 στις επαρχίες της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης με τις ταραχές που ξέσπασαν εναντίον της Πύλης. Οι εξεγέρσεις αυτές κινητοποίησαν διπλωματικά και στρατιωτικά τη Σερβία και το Μαυροβούνιο, ενώ τον Απρίλιο του 1876 επαναστάτησαν και οι Βούλγαροι επιδιώκοντας την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Οι οθωμανικές αρχές απάντησαν με σκληρή καταστολή και μαζικές σφαγές Βουλγάρων, ενώ

η θανάτωση των προξένων της Γαλλίας και της Γερμανίας τον Μάιο του 1876 στην Θεσσαλονίκη από τον φανατισμένο μουσουλμανικό όχλο έστρεψε την προσοχή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης εναντίον της Πύλης με τις Δυνάμεις να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την επίλυση της κρίσης (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 167-168). Στην διάσκεψη της Κων/πολης (Δεκέμβριος 1876) οι Δυνάμεις πίεσαν την Πύλη για την ανάληψη μεταρρυθμίσεων που θα θέσπιζαν τον σεβασμό όπλων των εθνοτήτων στην Αυτοκρατορία. Ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ απάντησε με την θέσπιση φιλελεύθερου Συντάγματος που όμως αποδείχτηκε μία παρελκυστική κίνηση, καθώς ένα μήνα αργότερα το ακύρωσε (Γαρδίκας, 2007, 572-573). Μετά από αυτές τις εξελίξεις η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τον Μάιο του 1876 εισβάλλοντας στην Βουλγαρία. Αρχικά οι ρωσικές δυνάμεις προέλασαν γρήγορα δίνοντας την εντύπωση ότι θα κατευθυνθούν ανεμπόδιστα μέχρι και την Κων/πολη. Καθηλώθηκαν όμως μέχρι και τα μέσα Νοεμβρίου μπροστά στο οχυρό της Πλεύνας με αποτέλεσμα την καθυστέρηση της πορείας τους. Ωστόσο μετά την πτώση της κατέλαβαν την Ανδριανούπολη στις 8 Ιανουαρίου 1878 αναγκάζοντας την Πύλη στην υπογραφή ανακωχής (Γαρδίκας, 2008, 136).

Στην Ελλάδα όταν ξέσπασε η κρίση στην θέση του πρωθυπουργού βρισκόταν ο Α. Κουμουνδούρος οποίος με τη συνεργασίας του βασιλιά Γεωργίου αρχικά τήρησε μία στάση αναμονής απέναντι στα γεγονότα πιεζόμενος από τη Ρωσία για την είσοδο της χώρας στον πόλεμο και από τις υπόλοιπες Δυνάμεις για τήρηση ουδετερότητας. Όμως πιεζόταν τόσο από την κοινή γνώμη που επιζητούσε την δράση για την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών ανησυχώντας από την είσοδο των βαλκανικών χωρών στην βαλκανική σκακιέρα, όσο και από την δράση πατριωτικών εταιριών που χρηματοδοτούσαν και οργάνωναν εξεγέρσεις σε περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς στην οθωμανική επικράτεια (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 269-271). Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου εκκίνησε πολεμικές προετοιμασίες μέχρι την διαδοχή της από την κυβέρνηση Δεληγεώργη η οποία τις σταμάτησε. Σε αυτό το σημείο η εσωτερική πολιτική σκηνή χαρακτηρίστηκε από παλινωδίες και αστάθεια μέχρι τον σχηματισμό Οικουμενικής κυβέρνησης (26 Μαΐου 1877) με πρόεδρο τον Κ. Κανάρη κάτω από την πίεση του λαϊκού αισθήματος που έβλεπε την χώρα αμέτοχη μπροστά στις ανακατατάξεις στον βαλκανικό χώρο (Γαρδίκας, 2007, 572).

Η πίεση αυτή καθώς και ο κίνδυνος να βρεθεί η Ελλάδα στο περιθώριο των εδαφικών αλλαγών που κυοφορούνταν, ανάγκασαν τον βασιλιά Γεώργιο και τον επανακάμψαντα στην πρωθυπουργία Κουμουνδούρο να διατάξουν την είσοδο του ελληνικού στρατού στην Θεσσαλία στις 21 Ιανουαρίου 1878 λίγο μετά την ανακωχή μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα υπήρχαν ήδη εξεγέρσεις των υπόδουλων ελληνικών περιοχών με την βοήθεια των πατριωτικών οργανώσεων. Αν και με αυτή την καθυστερημένη κίνηση η Ελλάδα δήλωσε την παρουσία της στις εξελίξεις ο ελληνικός στρατός ανακλήθηκε μόλις τέσσερις μέρες μετά αφήνοντας τις τοπικές εξεγέρσεις ως μοναδικούς ένοπλους εκπροσώπους της χώρας στις παραμεθόριες περιοχές (Κλάψης, 2019, 170-172)

3.3 Οι συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και Βερολίνου (1878)

Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου υπογράφηκε στις 3 Μαρτίου 1878 μεταξύ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ρωσία, έχοντας επικρατήσει της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο πεδίο των μαχών, εκμεταλλεύτηκε τη θέση της για να προωθήσει τα συμφέροντά της στα Βαλκάνια. Η συνθήκη αυτή δημιουργούσε μια Μεγάλη Βουλγαρία, η οποία περιλάμβανε σχεδόν όλα τα βουλγαρικά εδάφη, καθώς και περιοχές της Μακεδονίας, της Θράκης και της Αλβανίας. Η Μεγάλη Βουλγαρία θα ήταν ένα αυτόνομο πριγκιπάτο υπό την οθωμανική επικυριαρχία, αλλά στην πραγματικότητα θα λειτουργούσε ως ρωσικό προτεκτοράτο. Αυτό προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στις άλλες Δυνάμεις, όπως η Βρετανία και η Αυστροουγγαρία, που φοβούνταν την επέκταση της ρωσικής επιρροής στην περιοχή (Γαρδίκας, 2008, 136).

Οι αντιδράσεις τους οδήγησαν στη σύγκληση του Συνεδρίου του Βερολίνου, όπου οι όροι της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου αναθεωρήθηκαν σημαντικά, καθώς η Ρωσία εξουθενωμένη από τον πόλεμο αδυνατούσε να επιβάλει τους όρους της. Το Συνέδριο του Βερολίνου διεξήχθη από τις 13 Ιουνίου έως τις 13 Ιουλίου 1878, υπό την προεδρία του Γερμανού καγκελάριου Όττο φον Μπίσμαρκ (Διβάνη, 2014, 53-54). Η Συνθήκη του Βερολίνου διέσπασε τη Μεγάλη Βουλγαρία σε τρία μέρη: το αυτόνομο πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, την Ανατολική Ρωμυλία, η οποία θα είχε ξεχωριστή διοίκηση υπό τον οθωμανικό έλεγχο, και τη Μακεδονία, η οποία επέστρεψε υπό άμεση οθωμανική διοίκηση. Επιπλέον, η Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο απέκτησαν την πλήρη ανεξαρτησία τους, ενώ η Αυστροουγγαρία έλαβε την εντολή να διοικήσει τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη,

διατηρώντας ωστόσο την οθωμανική κυριαρχία σε ονομαστικό επίπεδο. Η Ελλάδα, μέσω της διπλωματίας και με την υποστήριξη κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, κατάφερε να επωφεληθεί από τις ανακατατάξεις που προέκυψαν από την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου, η Οθωμανική Αυτοκρατορία συμφώνησε να παραχωρήσει την περιοχή της Άρτας και τη Θεσσαλία στην Ελλάδα, εκτός της περιοχής της Ελασσόνας, πρόβλεψη που ολοκληρώθηκε μετά από διαπραγματεύσεις της Ελλάδας με την Πύλη το 1881. Αν και οι μαξιμαλιστικές θέσεις της Μεγάλης Ιδέας παρέμεναν ανεκπλήρωτες, επρόκειτο για την πρώτη επέκταση των ελληνικών συνόρων στον ηπειρωτικό κορμό από την κήρυξη της Ανεξαρτησίας (Κλάψης, 2019, 174-177).

3.4 Η κατάσταση στην Ήπειρο κατά την Ανατολική κρίση

Κατά το ξέσπασμα της κρίσης στον βαλκανικό χώρο οι περιοχές της Ηπείρου που συνιστούσαν τις εστίες της επανάστασης του 1854 βρίσκονταν σε αναβρασμό. Η κυοφορούμενη νέα εξέγερση ενθαρρυνόταν στην αρχή της κρίσης από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου, από πατριωτικές οργανώσεις αλλά και σε προφορικό επίπεδο από τη ρωσική πλευρά με απώτερο σκοπό την δημιουργία ενός δεύτερου μετώπου στα νώτα των οθωμανικών δυνάμεων. Για την ενδυνάμωση της επικείμενης επανάστασης οι ιθύνοντές της μαζί με εκπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης ήρθαν σε επαφή με σημαίνοντες Αλβανούς μουσουλμάνους (Φράσσαρης, Βριώνης) με σκοπό την συνεργασία και την υποστήριξη του κινήματος . Οι επαφές αυτές έγιναν πιο στενές ώστε σε συνάντηση των δύο πλευρών στα Ιωάννινα (Ιούλιος 1877) να προταθεί από την ελληνική πλευρά το ενδεχόμενο μελλοντικής ένωσης περιοχών με αλβανικό πληθυσμό με την Ελλάδα με παραχώρηση σημαντικής αυτονομίας στον αλβανικό πληθυσμό και διατήρησης των ειδικών προνομίων που απολάμβαναν οι Αλβανοί από τις οθωμανικές αρχές (Βακαλόπουλος,2003,430-433). Η αλβανική πλευρά αντιπρότεινε την δημιουργία μίας αλβανικής Ηγεμονίας που θα περιλάμβανε και περιοχές της Βορ. Ηπείρου με ελληνικό πληθυσμό, πρόταση που απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά. Οι συζητήσεις για μία ελληνοαλβανική συνεργασία επαναλήφθηκαν χωρίς όμως ουσιαστικό αποτέλεσμα, καθώς οι δύο πλευρές επέμεναν στις θέσεις τους, ενώ ταυτόχρονα ειδικά μετά την παύση των ρωσοοθωμανικών εχθροπραξιών με την ανακωχή της 8^{ης} Ιανουαρίου 1878 η εξέγερση επισπευδόταν, καθώς οι εξελίξεις πίεζαν τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα. Ωστόσο κέρδος για την ελληνική πλευρά

αποτέλεσε ο προσεταιρισμός του Αλβανού διοικητή των μεθοριακών οθωμανικών δυνάμεων της Άρτας Εμίν μπέη (Σειζάνης, 1879,122-125).

3.5 Ο ρόλος των πατριωτικών οργανώσεων στην εξέγερση

Κεντρικό ρόλο στις παραπάνω επαφές και γενικότερα στην υποκίνηση και οργάνωση των αλυτρωτικών κινήματων στην Ήπειρο αλλά και στις άλλες υπόδουλες ελληνικές περιοχές διαδραμάτισαν εθνικές οργανώσεις με κυριότερες την Εθνική Άμυνα και την Αδελφότητα. Η Κεντρική Επιτροπή αυτών των δύο οργανώσεων μέσω των πρακτόρων της στην Ήπειρο (Κοντονίκας, Αραβαντινός) επιχείρησε μέσω της ελληνοαλβανικής σύμπραξης να δημιουργηθεί ένα παράλληλο μέτωπο στην Βόρεια Ήπειρο ώστε να αποσπασθούν δυνάμεις από τα μεθοριακά στρατεύματα στην περιοχή της Άρτας, σχέδιο που όμως ναυάγησε (Κωφός,2001,117-118). Ακόμα η Επιτροπή οργάνωσε στις μεγαλύτερες όμορες με την Ήπειρο πόλεις (Βόνιτσα, Πάτρα, Κέρκυρα) υποεπιτροπές οι οποίες θα διοργάνωναν εράνους για την συγκέντρωση όπλων και χρημάτων και θα έρχονταν σε επαφή με τοπικούς παράγοντες στο οθωμανικό έδαφος, καθώς εκτός από τα ένοπλα ελληνικά σώματα η Επιτροπή είχε εναποθέσει τις ελπίδες της στους εμπειροπόλεμους άντρες της περιοχής του Ραδοβιζίου (Καρατζένης,1974,55-56).

Κατά την διάρκεια των συγκρούσεων στην Ήπειρο οι προετοιμασίες της Επιτροπής αποδείχτηκαν πρόχειρες και οι εκτιμήσεις της εσφαλμένες. Τα ένοπλα σώματα που οργάνωσε ήταν πλημμελώς εξοπλισμένα και νικήθηκαν εύκολα από τα μεθοριακά οθωμανικά στρατεύματα και είτε διαλύθηκαν είτε επέστρεψαν στην ελληνική επικράτεια (Σειζάνης,1879,122-125). Κυρίως όμως η δράση της Επιτροπής δεν συντονίστηκε με αυτή των ντόπιων Ηπειρωτών οπλαρχηγών με αποτέλεσμα να μην οργανωθεί κοινή δράση αλλά και να μην σταλούν επαρκή όπλα και πολεμοφόδια σε αυτούς, ενώ παρά τις αρχικές προθέσεις την αρχηγία των σωμάτων ανέλαβαν επικεφαλής που αγνοούσαν τις γεωγραφικές και τοπικές ιδιαιτερότητες απογοητεύοντας με αυτό τον τρόπο τους ντόπιους. Τελικά ύστερα από την εντολή του Έλληνα πρωθυπουργού Α. Κουμουνδούρου η Κεντρική Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Αδελφότητας σταμάτησε τις ενέργειές της στην περιοχή αφήνοντας τους επαναστάτες αβοήθητους (Κωφός, 2001, 142-143).

3.6 Η έναρξη της επανάστασης και οι συγκρούσεις

Η μέρα εξέγερσης στην επαρχία Ραδοβιζίου είχε καθοριστεί στις 20 Ιανουαρίου 1878. Τον Φεβρουάριο με καθυστέρηση δύο εβδομάδων τα σώματα των οπλαρχηγών Μίσσιου,

Σκαλτσογιάννη, Σκαλτσοδήμου, Ζέρβα και άλλων που εισέδυσαν στην Ήπειρο συγκρούστηκαν κοντά στο χωριό Δημαριό με τις οθωμανικές δυνάμεις χωρίς αποτέλεσμα με τους περισσότερους άνδρες να επιστρέφουν στο οθωμανικό έδαφος. Από αυτές τις δυνάμεις μόνο ένας ευζωνικός λόχος με επικεφαλής τον Κ. Μπαϊρακτάρη συνέχισε τον αγώνα. Η δεύτερη μεγάλη σύγκρουση σημειώθηκε στο Κλείτσοβο όπου σώματα τοπικών οπλαρχηγών αντιμετώπισαν με επιτυχία τις εφόδους των οθωμανικών δυνάμεων. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες στελεχών της Κεντρικής Επιτροπής να διανείμουν οπλισμό στους ντόπιους και παρά την συγκρότηση προσωρινής επαναστατικής διοίκησης στις επαρχίες Ραδοβιζίου -Τζουμέρκων που αιτήθηκε την ένωση της Ηπείρου με την Ελλάδα, το κίνημα έφθινε (Σειζάνης , 1879,122-125).

Στην δεύτερη εστία της εξέγερσης στην Ήπειρο, στις περιοχές της Χιμάρας και του Δέλβινου στην Βορ. Ήπειρο η κατάσταση επίσης δεν εξελίχθηκε ευνοϊκά για τους επαναστάτες. Παρά την αποτυχία συνεννόησης και συνεργασίας με τοπικούς Αλβανούς παράγοντες αποφασίστηκε από την Κερκυραϊκή Επιτροπή η συγκρότηση σώματος εθελοντών που θα αποβιβαζόταν στην απέναντι ακτή. Πράγματι στις 11 Φεβρουαρίου 1878 ένα σώμα Ηπειρωτών εθελοντών από τα Ιόνια άσχημα συγκροτημένο και χωρίς τη συνδρομή πυροβολικού αποβιβάστηκε στους Άγιους Σαράντα και κατέλαβε την πόλη. Το ολιγάριθμο αυτό σώμα με επικεφαλής τον αξιωματικό της χωροφυλακής Γ. Στεφάνου επιδίωξε να έρθει σε επαφή με τοπικούς παράγοντες και να εξοπλίσει τον ντόπιο πληθυσμό. Όμως παρά τις κάποιες επιτυχίες τους (μάχες Καραλίμπεη και Γκιάστης) οι επαναστάτες εγκλωβίστηκαν στο Λυκούρσιο και εξουδετερώθηκαν. Αν και κάποιοι από αυτούς κατέφυγαν στην Κέρκυρα και στην ηπειρωτική Ελλάδα αρκετοί αιχμαλωτίστηκαν και διαπομπεύτηκαν στα Ιωάννινα από τις οθωμανικές αρχές (Ευαγγελίδης,1898,473-479). Η αποτυχία των επαναστατών στο πολεμικό πεδίο προκάλεσε για άλλη μία φορά τα αντίποινα των Οθωμανών με πολλά ελληνικά χωριά στις εξεγερμένες περιοχές να καταστρέφονται και συμμορίες ατάκτων να επιβάλλουν τον τρόμο. Στην Αθήνα το άδοξο τέλος της εξέγερσης ανάγκασε τον Κουμουνδούρο να διορίσει νέα επιτροπή που θα συνέχιζε τον αγώνα στην Ήπειρο. Ωστόσο η άρνησή του να τεθούν επικεφαλής εν ενεργεία Έλληνες αξιωματικοί και στην πραγματικότητα η υλική αδυναμία του ελληνικού κράτους να στηρίξει τις επαναστατικές εστίες οδήγησε το κίνημα του 1878 στην Ήπειρο στο τέλος του (Βακαλόπουλος,2003,437-439).

3.7 Οι διαπραγματεύσεις για την προσάρτηση της Άρτας στην Ελλάδα

Η συνθήκη του Βερολίνου ουσιαστικά ακύρωσε αυτή του Αγ. Στεφάνου και κυρίως της πρόβλεψή της για την δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας. Αυτή η εξέλιξη ευνόησε τις ελληνικές εθνικές επιδιώξεις κυρίως αναφορικά με την περιοχή της Μακεδονίας που αποτελούσε το μεγάλο διακύβευμα για τους βαλκανικούς εθνικισμούς και δευτερευόντως για την Θεσσαλία για την οποία οι Δυνάμεις ήταν περισσότερο διατεθειμένες να παραχωρηθεί στην Ελλάδα. Στην Ήπειρο όμως η χώρα είχε να αντιμετωπίσει τον αναδύομενο αλβανικό εθνικισμό την ίδια στιγμή που το αλβανικό στοιχείο κατείχε σημαντικές θέσεις στην οθωμανική κρατική μηχανή. Στο Βερολίνο δεν προσκλήθηκε η Ελλάδα που περιορίστηκε στην υποβολή υπομνήματος που αφορούσε τις διεκδικήσεις της στην Ήπειρο, Θεσσαλία και Κρήτη. Στο συνέδριο τα μέλη του μάλλον αόριστα προσκαλούσαν την Πύλη και την Ελλάδα σε συνοριακές διευθετήσεις με την Γαλλία να προτείνει ως νέα μεθόριο την γραμμή των ποταμών Καλαμά και Πηνειού (Λάσκαρις Σ. Θ. 1947:134-137).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επιδίωξε να μεταβάλει προς όφελός της τις αποφάσεις των Δυνάμεων, οι οποίες συμμετείχαν στις χρονοβόρες διαπραγματεύσεις που άρχισαν στις 25 Ιανουαρίου 1879, στη Διάσκεψη της Πρέβεζας με τον αλβανικής καταγωγής Οθωμανό αντιπρόσωπο Αμπεντίν Ντίνο πασά να θέτει συνεχώς νέα προσκόμματα αντιστεκόμενος στην προσάρτηση του συνόλου της Ηπείρου στην Ελλάδα. Οι συζητήσεις των δύο μερών επαναλήφθηκαν τον Αύγουστο του 1879 στην Κωνσταντινούπολη με την συμμετοχή και ξένων πρεσβευτών. Ακολούθως με βρετανική πρωτοβουλία, μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον φιλελεύθερο Γκλαντστόουν, πραγματοποιήθηκε νέα συνάντηση τον Ιούνιο του 1880 στο Βερολίνο (Βακαλόπουλος,2003,437-439). Παράλληλα και στην Ελλάδα νέος πρωθυπουργός εξελέγη ο Κουμουνδούρος ο οποίος συνέχισε τις πιέσεις για την διευθέτηση του εδαφικού ζητήματος. Το Φεβρουάριο του 1881 συγκλήθηκε νέα συνδιάσκεψη πρεσβευτών και της Οθωμανικής αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη όπου τέθηκε ξανά η πρόταση. Η Πύλη κατόρθωσε να περιορίσει τα παραχωρούμενα εδάφη στην Ελλάδα, με κύρια επιχειρήματα τις αντιδράσεις των Αλβανών στην Ήπειρο καθώς και το ζήτημα της ασφάλειας και της κατοχής των περασμάτων στη Θεσσαλία. Η απόφαση ανακοινώθηκε στην ελληνική κυβέρνηση στα τέλη Μαρτίου και έγινε αποδεκτή (Ευαγγελίδης,1898,548-550). Σε κάθε περίπτωση η ελληνοοθωμανική μεθόριος παρέμενε προβληματική, καθώς περιοχές ειδικά στην Ήπειρο με πυκνό πληθυσμό παρέμεναν

υποδουλωμένες. Συγχρόνως η επίκληση της ασφάλειας των περασμάτων συνιστούσε μία πρόφαση της Πύλης στις διαπραγματεύσεις, καθώς κατά τη διάρκεια των γεγονότων του 1878 παρατηρήθηκε έξαρση της ληστείας στην Ήπειρο και την Θεσσαλία, απότοκο της αποδυνάμωσης των οθωμανικών μεθοριακών στρατευμάτων αλλά και της γενικότερης αναστάτωσης. Το φαινόμενο παρέμεινε σε έξαρση και με τη νέα μεθοριακή γραμμή, με τα σύνορα να συνιστούν για άλλη μία φορά το πεδίο εκκόλαψης της ληστρικής δραστηριότητας και στις δύο επικράτειες (Αναστασόπουλος, 2018, 104-105).

Τελικά, στις 12 Μαΐου 1881, οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων και της Υψηλής Πύλης υπέγραψαν τη σύμβαση στην Κωνσταντινούπολη. Στις 20 Ιουνίου ο Πρεσβευτής της Ελλάδας Ανδρέας Κουντουριώτης και ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Μαχμούτ Σερβέρ Πασάς υπέγραψαν το ίδιο κείμενο ως ελληνοτουρκική σύμβαση, σύμφωνα με την οποία παραχωρούνταν στο ελληνικό κράτος η Θεσσαλία εκτός της Ελασσόνας και η περιοχή της Άρτας. Αντί για τον Καλαμά, το συνοριακό όριο είχε οριστεί πάνω στον Άραχθο, αρκετά πιο νότια από το αρχικό σημείο. Έτσι η επαρχία της Άρτας περιήλθε στην κυριότητα του ελληνικού κράτους με τον ελληνικό στρατό να εισέρχεται στην πόλη της Άρτας στις 23 Ιουνίου 1881 (Βακαλόπουλος, 2003, 456-458).

4. Ο πόλεμος του 1897 στην Ήπειρο

4.1 Οδεύοντας προς τον «ατυχή» πόλεμο του 1897

Στα τέλη της δεκαετίας του 1890 η Ελλάδα βρισκόταν σε δυσχερή οικονομική κατάσταση, αποτέλεσμα της χρεοκοπίας του 1893, αποκλεισμένη από τις διεθνείς αγορές και σε διαμάχη με τους ξένους πιστωτές της, ενώ παρέμενε μία καχεκτική αγροτική αγορά με παρωχημένες δομές την οποία χαρακτήριζαν η διαφθορά και οι πελατειακές σχέσεις. Στα εθνικά θέματα η ανεξαρτητοποίηση και ισχυροποίηση των βαλκανικών κρατών και ειδικά της Βουλγαρίας έθετε σε κίνδυνο το ιδανικό της Μεγάλης Ιδέας, εφόσον η επέκταση του ελληνικού κράτους προς τα βόρεια συναντούσε δυσκολίες, καθώς στο νέο θέατρο του Ανατολικού Ζητήματος, τη Μακεδονία ανταγωνίζονταν ήδη όλοι οι βαλκανικοί λαοί (Κλάψης, 2019:178-187). Την ίδια στιγμή διαρκές αγκάθι στις ελληνοοθωμανικές σχέσεις παρέμενε η Κρήτη, όπου ο διακαής πόθος των Κρητών για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα προσέκρουε στην άρνηση της Πύλης να εγκαταλείψει το νησί με την οθωμανική καταπίεση να εντείνεται με την παραβίαση των ελευθεριών που είχαν δοθεί με προγενέστερες συνθήκες όπως αυτή της Χαλέπας. Η ένταση στο νησί κορυφώθηκε το 1896

με αποτέλεσμα το ξέσπασμα άλλης μίας επανάστασης των Κρητών με αίτημα την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα (Dakin, 1998:231-232).

Στην ελεύθερη Ελλάδα, η εγχώρια κοινή γνώμη επιζητούσε την πολεμική δράση και την βοήθεια στους καταπιεζόμενους αλύτρωτους αδερφούς δυσσαρεστημένη από την οικονομική κακοδαιμονία αλλά κυρίως από την διαρκή αδυναμία της άρχουσας τάξης (Παλάτι, κυβερνήσεις) να υλοποιήσει τα ιδεώδη της Μεγάλης Ιδέας σε μία περίοδο καμπίς για τα εθνικά θέματα. Ο πρωθυπουργός Δηλιγιάννης αν και έχοντας συνείδηση της υλικής αδυναμίας της Ελλάδας να αντιπαρατεθεί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, εντούτοις πιεζόμενος από την κοινή γνώμη έστειλε στρατιωτικό άγημα στην Κρήτη με πρόσχημα την προστασία των χριστιανών του νησιού και ελπίζοντας σε μία επέμβαση των Δυνάμεων που θα του επέτρεπε να απεμπλακεί χωρίς πολιτικό κόστος και κίνδυνο για μία γενικευμένη σύρραξη (Κλάψης, 2019,188-191). Οι Δυνάμεις πράγματι επενέβησαν αλλά όχι με τον τρόπο που ήλπιζε η ελληνική κυβέρνηση. Έστειλαν ναυτικές δυνάμεις και αγήματα στο νησί αλλά δεν επέβαλαν ναυτικό αποκλεισμό στα ελληνικά παράλια, κάτι που θα έδινε την ευκαιρία στην ελληνική κυβέρνηση να συμβιβαστεί ανέξοδα όπως στην περίπτωση της προσάρτησης της Ανατολικής Ρωμυλίας από την Βουλγαρία το 1885 (Γιαννουλόπουλος, 1999,161-162).

Ξεπερνώντας τις διαφωνίες τους οι Δυνάμεις τελικά συμφώνησαν σε ένα κοινό σχέδιο σχετικά με το ζήτημα της Κρήτης. Με τηλεσίγραφο ζήτησαν από Ελλάδα και Οθωμανική Αυτοκρατορία να εκκενώσουν το νησί από τα στρατεύματά τους και να συμφωνήσουν σε ένα σχέδιο αυτονομίας του νησιού υπό την επικυριαρχία του σουλτάνου. Ενώ η οθωμανική πλευρά αποδέχθηκε τους όρους αυτούς, η Αθήνα πιεζόμενη από την κοινή γνώμη απέρριψε τους όρους, επιμένοντας μαξιμαλιστικά στην ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Έτσι παρά την ευκαιρία που της δόθηκε να αποτρέψει τον πόλεμο, αυτή προχωρούσε προς αυτόν με υψηλό φρόνημα αλλά τελείως απaráσκευη υλικά και οργανωτικά (Κλάψης, 2019,188-193).

4.2 Ο ρόλος της Εθνικής Εταιρίας στα γεγονότα του 1897

Το κλίμα εθνικής έξαρσης υποκινούνταν από διάφορες μυστικές οργανώσεις με προεξάρχουσα την Εθνική Εταιρεία, ίσως την κυριότερη εθνικιστική οργάνωση που έδρασε στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα. Η συγκεκριμένη οργάνωση δημιουργημένη το 1894 αρχικά από κάποιους χαμηλόβαθμους αξιωματικούς (Παύλος Μελάς, Μαζαράκης-Αινιάν

κ.α.) έφτασε να αριθμεί χιλιάδες μέλη και μάλιστα στους κόλπους της εντάχθηκαν γνωστά πρόσωπα της πνευματικής και κοινωνικής ζωής της χώρας (Παλαμάς, Ξενόπουλος, Σβορώνος, κ.α.) (Πικρός, 1977,96-97). Η Εθνική Εταιρεία ερέθιζε με την επιχειρηματολογία της στον δημόσιο λόγο τον ελληνικό λαό, κατηγορούσε την ελληνική κυβέρνηση για υποχωρητική στάση στα εθνικά ζητήματα, ενώ ταυτόχρονα με την συλλογή εισφορών από μέλη και από εύπορους Έλληνες του εξωτερικού εξόπλιζε και έστελνε άτακτα στρατιωτικά σώματα σε αλύτρωτες περιοχές (Μακεδονία, Ήπειρο, Κρήτη). Με την δράση της ασκούσε πίεση στην ελληνική κυβέρνηση, προκαταλάμβανε σε αρκετές περιπτώσεις τις ενέργειες της και χωρίς να κατέχει κάποια ευθύνη και να συνυπολογίζει τις αντικειμενικές δυσκολίες οδηγούσε τα πράγματα σε μία πολεμική αναμέτρηση όπου η Ελλάδα έβαινε τελείως απροετοίμαστη σε σχέση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006:294-295). Αναφορικά με την δομή της η Εθνική Εταιρεία υπήρξε ίσως η μαζικότερη και πιο οργανωμένη πατριωτική οργάνωση που έδρασε στην Ελλάδα . Αριθμούσε εκατοντάδες παραρτήματα στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό τα οποία ήταν επιφορτισμένα με την συλλογή εισφορών και την συγκέντρωση όπλων. Κυρίως όμως η Εταιρεία κέρδισε την λαϊκή υποστήριξη θέτοντας την εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας στον αντίποδα της αδυναμίας και της διαφθοράς του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος με τον Τύπο της εποχής να προπαγανδίζει αποκάλυπτα τις θέσεις της (Μαρωνίτη, 2009,110-114).

4.3 Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο κατά τον πόλεμο

Η Ήπειρος ήταν μια από τις περιοχές όπου η Εθνική Εταιρεία επικέντρωσε τη δράση της. Το αντάρτικο κίνημα που οργανώθηκε εκεί είχε ως κύριο στόχο την αποσταθεροποίηση των οθωμανικών αρχών και την προετοιμασία για μια γενικότερη εξέγερση. Οι αντάρτικες ομάδες αποτελούνταν κυρίως από ντόπιους, αλλά και από εθελοντές από την ελεύθερη Ελλάδα. Πολλοί Ηπειρώτες συμμετείχαν στο κίνημα του 1896 στην Μακεδονία που οργάνωσε η Εθνική Εταιρεία ενώ Ηπειρώτες μαχητές συμμετείχαν στο ισχυρό σώμα που οργανώθηκε στις παραμονές του πολέμου υπό την ηγεσία των Γ. Καψαλόπουλου και Α. Μυλωνά. Αρκετοί από αυτούς τους εθελοντές έπεσαν στα πεδία των μαχών πολεμώντας γενναία παρά την ελλιπή προετοιμασία και οργάνωση (Βακαλόπουλος,2003,482-483). Στις παραμονές του πολέμου τα αντάρτικα σώματα στα οποία συμμετείχαν και αρκετοί ληστές εισέβαλαν στην Μακεδονία και παρά κάποιες αρχικά επιτυχίες απέναντι στις τοπικές οθωμανικές φρουρές η επίθεση των οθωμανικών δυνάμεων τα ανάγκασε σε άτακτη

οπισθοχώρηση στο ελληνικό έδαφος. Η εξέλιξη αυτή αποθάρρυνε την δράση αντίστοιχων αντάρτικων σωμάτων στην Ήπειρο, όπως προέβλεπε το αρχικό σχέδιο της Εταιρίας (Ρούσος,1974, 109-110) .

Κατά την έναρξη του πολέμου στο μέτωπο της Ηπείρου, το οποίο εξαρχής συνιστούσε δευτερεύον σε σχέση με αυτό της Θεσσαλίας ο ελληνικός στρατός προχώρησε αργά, αδυνατώντας να προελάσει γρήγορα στο εσωτερικό της Ηπείρου όχι μόνο γιατί υστερούσε στους αριθμούς αλλά και γιατί βασική τροχοπέδη συνιστούσαν τα οργανωτικά προβλήματά του. Χαρακτηριστική εικόνα υπήρξε αυτή εφένδρων στο Μεσολόγγι που είχαν φτάσει στα όρια στάσης, αφού η πλειοψηφία τους κοιμόταν στους δρόμους, στερούμενη σκεπασμάτων, οπλισμού και ιματισμού. Πάντως με την έναρξη του πολέμου το ελληνικό πυροβολικό κατόρθωσε να επιβληθεί επιτρέποντας στις δύο Ελληνικές ταξιαρχίες να προωθηθούν στο οθωμανικό έδαφος, η μία με κατεύθυνση τα Γιάννενα και η άλλη προς Φιλιππιάδα την οποία και κατέλαβε. Όμως η αποφασιστική μάχη που διεξήχθη στις 11 Απριλίου στα Πέντε Πηγάδια κατέληξε σε νίκη των οθωμανικών δυνάμεων, αναγκάζοντας τον ελληνικό στρατό σε υποχώρηση μέχρι τους Κουμουτζάδες (Driault,1900,340).

Συγχρόνως δεν υλοποιήθηκε ο αντικειμενικός στόχος του ναυτικού που ήταν η κατάληψη του στρατηγικής σημασίας λιμανιού της Πρέβεζας, αν και για το σκοπό αυτό είχε προστεθεί στη μοίρα του Ιονίου και το θωρηκτό Σπέτσες. Βασικοί παράγοντες για την αποτυχία, ήταν η έγκαιρη και επαρκής οχύρωση του λιμανιού από τους Οθωμανούς, η έλλειψη συντονισμένης δράσης ανάμεσα σε πεζικό και ναυτικό και το γεγονός ότι ο βομβαρδισμός της πόλης έγινε από μακρινή απόσταση. Πάντως ούτε οι Οθωμανοί διοικητές αξιοποίησαν τα ελληνικά προβλήματα, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να οδηγηθούν σε τέλμα και αδράνεια, γεγονός που ανάγκασε τις κυβερνήσεις των δύο χωρών να προχωρήσουν σε διορθωτικά μέτρα. Έτσι θα αντικατασταθεί ο διοικητής της 1^{ης} ταξιαρχίας Μπότσαρης, με τον συνταγματάρχη Μπαϊρακτάρη, ενώ οι ταξιαρχίες αναδιοργανώθηκαν και έγιναν τρεις (Πικρός,1977,153-154).

Η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε διακαώς μια επιτυχία, ώστε να βελτιώσει την διαπραγματευτική της θέση αναφορικά με την απόκτηση εδαφών και για το λόγο αυτό έδωσε εντολή νέας εφόρμησης. Η επίθεση πραγματοποιήθηκε, όμως η έλευση εχθρικών ενισχύσεων από τα Γιάννενα, ανέκοψε την πορεία της. Μάλιστα με την σειρά του ο τουρκικός στρατός αντεπιτέθηκε στις 2 Μαΐου στο Γρίμποβο, για να αποκρουστεί με

σημαντικές όμως απώλειες. Οι απώλειες αυτές οδήγησαν την ελληνική διοίκηση στην απόφαση εγκατάλειψης της αριστερής όχθης του Άραχθου, όμως σε κάθε περίπτωση η ανακωχή της 7^{ης} Μαΐου βρήκε τα ελληνικά στρατεύματα να βρίσκονται έστω και οριακά σε Οθωμανικό έδαφος σε αντίθεση με το θεσσαλικό μέτωπο όπου τα ελληνικά τμήματα υποχωρούσαν άτακτα. Την ημέρα της ανακωχής έφτασε στο μέτωπο και ο συνταγματάρχης Νικόλαος Σμόλενιτς (πρώην υπουργός Άμυνας) για να αντικαταστήσει τον διοικητή Θρασύβουλο Μάνο που κατά την επιστροφή του στην Αθήνα θα γίνει αντικείμενο έντονων αποδοκιμασιών από πολίτες (Πικρός, 1977,155-158).

Συμπεράσματα

Σε μία συνολική αποτίμηση των αλυτρωτικών κινήματων στην Δυτική Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι αυτά ήδη από το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης εντάσσονται στην προσπάθεια του ελληνικού κράτους να διευρύνει τα περιορισμένα όριά του προς τον βορρά. Η Δυτική Στερεά και η Ήπειρος περιοχές με κοινό οικονομικό και πολιτιστικό υπόβαθρο με κύριο πόρο την ακμάζουσα κτηνοτροφία αποτέλεσαν για πολλές δεκαετίες την δυτική ελληνοοθωμανική μεθόριο. Αυτή η ορεινή μεθόριος σε μεγάλο βαθμό υπήρξε διάτρητη και καταφύγιο ληστών και διωκόμενων, οι οποίοι σε αρκετές περιπτώσεις επάνδρωσαν σώματα που έδρασαν στον χώρο της Ηπείρου κατά τις επαναστάσεις του 1854 και 1878, ενώ συμμετείχαν και στα ένοπλα σώματα που οργάνωσε η Εθνική Εταιρία στα γεγονότα του 1897. Σε κάθε περίπτωση η χάραξη αυτών των πρώτων συνόρων άφησε εκτός αρχικού ελληνικού κράτους τις περιοχές της νότιας και της κεντρικής Ηπείρου οι οποίες συμμετείχαν ενεργά στον Αγώνα, ενώ με την κλεφταρματολική σκευή τους επάνδρωσαν σημαντικό μέρος των επαναστατικών δυνάμεων. Αυτό το γεγονός αποτέλεσε την αφετηρία για έναν διαρκή επαναστατικό αναβρασμό σε αυτές τις περιοχές ο οποίος μετουσιωνόταν σε κινήματα σε περιόδους κρίσης όπως αυτές του Κριμαϊκού πολέμου και της Ανατολικής κρίσης του 1875.

Η συγκεκριμένη προβληματική χάραξη της δυτικής μεθορίου του ελληνικού κράτους ώθησε τις γειτονικές επαρχίες της Ηπείρου όπως αυτή του Ραδοβιζίου σε επανειλημμένες εξεγέρσεις. Αυτές υποστηρίχθηκαν σε κάποιο βαθμό από το ελληνικό κράτος κυρίως με την ανεπίσημη αποστολή εθελοντών και την προσφορά καταφυγίου στους διωκόμενους αντάρτες όταν οι εξεγέρσεις αποτύγγαναν. Στην επανάσταση του 1854 η ειλικρινής αλλά αφέλης υποκίνηση των κινήματων από τον Όθωνα υποδείκνυε την ανεδαφική πίστη του ότι η Ελληνική Επανάσταση του 1821 θα μπορούσε να επαναληφθεί. Σε αυτό συνέβαλε η ολοκληρωτική επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας σε όλο το φάσμα της ελληνικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής, ένα αφήγημα το οποίο κάλυψε με το συναισθηματικό φορτίο του την πραγματική αιτία της αποτυχίας όλων αυτών των κινήματων. Αυτή υπήρξε η παντελής σχεδόν απουσία των υλικών προϋποθέσεων από την πλευρά του ελληνικού κράτους να στηρίζει τις διεκδικήσεις του καταφεύγοντας στην πρόχειρη υποκίνηση άσχημα οργανωμένων, στελεχωμένων και εξοπλισμένων κινήματων όπως αυτά στην Ήπειρο τα οποία ήταν καταδικασμένα να αποτύχουν. Γι'αυτόν τον λόγο το μοτίβο των εξεγέρσεων

ήταν σταθερό. Στις επαναστάσεις του 1854 και 1878 οι Ηπειρώτες επαναστάτες με την βοήθεια ολιγάριθμων σωμάτων και κάποιων αξιωματικών από το ελληνικό έδαφος κήρυξαν την επανάσταση σε περιοχές με πυκνό ελληνικό πληθυσμό και αρχικά σημείωσαν κάποιες επιτυχίες εναντίον των τοπικών οθωμανικών φρουρών. Γρήγορα όμως οι ενθουσιώδεις αλλά πρόχειρες αυτές κινήσεις υπέκυψαν στην ανωτερότητα των οθωμανικών δυνάμεων με τους αγωνιστές να καταφεύγουν στην ελληνική επικράτεια ακολουθούμενοι από άμαχο πληθυσμό, καθώς οι επαναστατημένες περιοχές υπέφεραν από τα αντίποινα των Οθωμανών. Τόσο το ελληνικό κράτος όσο και οι επαναστάτες θα μπορούσαν να διδαχθούν από την πολιτική του Ι. Καποδίστρια στο παρελθόν, ο οποίος με ένα συνδυασμό διπλωματικών ελιγμών και κινήσεων στο στρατιωτικό επίπεδο κατόρθωσε να συμπεριλάβει το σύνολο της Δυτικής Στερεάς στο αρχικό ελληνικό κράτος.

Την ανεπάρκεια του ελληνικού κράτους του 19ου αιώνα ανέλαβε να την καλύψει η ιδιωτική πρωτοβουλία. Ήδη στην επανάσταση του 1854 παλαίμαχοι αγωνιστές, αξιωματικοί του ελληνικού στρατού και πλήθος εθελοντών πύκνωσαν τις τάξεις των επαναστατών. Όλοι αυτοί οι εθελοντές στερούνταν όμως οργάνωσης και κεντρικής ηγεσίας με αποτέλεσμα να πέσουν θύματα της πολυαρχίας αλλά και των εσωτερικών ανταγωνισμών. Μία πιο οργανωμένη προσέγγιση στην υποκίνηση και προετοιμασία της εξέγερσης στην Ήπειρο το 1878 προσέφεραν οι εθνικές οργανώσεις της Εθνικής Άμυνας και της Αδελφότητας με τους πράκτορες της κοινής Κεντρικής Επιτροπής τους να διατρέχουν τον χώρο της Ηπείρου, να συγκεντρώνουν όπλα και χρήματα και να έρχονται σε επαφή για συνεργασία με το ισχυρό αλβανικό στοιχείο. Ωστόσο οι δυνατότητες αυτών των οργανώσεων υπήρξαν πεπερασμένες, καθώς για να πετύχουν τους στόχους τους χρειάζονταν την υποστήριξη και τα μέσα του ελληνικού κράτους το οποίο κατά την διάρκεια της εξέγερσης απέσυρε την υποστήριξή του. Αρκετά πιο οργανωμένη και δυναμική υπήρξε η δράση της Εθνικής Εταιρίας κατά τον πόλεμο του 1897. Αν και η δράση της στο μέτωπο της Ηπείρου υπήρξε περιορισμένη, εντούτοις η Εταιρία διαδραμάτισε έναν κομβικό όσο και ολέθριο ρόλο στην υποδαύλιση της σύγκρουσης αυτής και γενικότερα στην εξευτελιστική ήττα της Ελλάδας.

Εκτός όμως από την υλική ανεπάρκεια τόσο των πατριωτικών οργανώσεων όσο και του ελληνικού κράτους όλοι οι παράγοντες των αλυτρωτικών κινήματων στην Ήπειρο κατά τον 19^ο αιώνα στερούνταν σωστών εκτιμήσεων των διεθνών συσχετισμών αλλά και των

τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Και αν ο Ιωάννης Καποδίστριας στα τέλη της Ελληνικής Επανάστασης εκμεταλλεύτηκε άριστα τις αντιθέσεις στο εσωτερικό των Δυνάμεων οδηγώντας τις να επεκτείνουν τα δυτικά σύνορα της Ελλάδας από τις όχθες του Αχελώου στις ακτές του Αμβρακικού κόλπου ο διάδοχος του ο Όθωνας δεν επέδειξε την ίδια ικανότητα. Κυρίως δεν εκτίμησε σωστά την αποφασιστικότητα των Αγγλογάλλων να διατηρηθεί ακέραια η Οθωμανική Αυτοκρατορία με αποτέλεσμα μετά την επέμβασή τους να κηρύξει την ουδετερότητα της Ελλάδας και να αφήσει αβοήθητο το κίνημα του 1854. Από την άλλη πλευρά ο βασιλιάς Γεώργιος και οι ελληνικές κυβερνήσεις στην κρίση του 1875-1878, παρά τις όποιες παλινωδίες και την πίεση της κοινής γνώμης, επέδειξαν περισσότερο ρεαλισμό και αυτοσυγκράτηση. Με τη σύντομη εισβολή του ελληνικού στρατού στο οθωμανικό έδαφος και κυρίως με την αξιοποίηση προς όφελος της Ελλάδας του ανταγωνισμού των Δυνάμεων η ηγεσία της χώρας κατόρθωσε να αποκομίσει σχεδόν αναίμακτα σημαντικά εδαφικά οφέλη, όπως η Θεσσαλία και στην περίπτωση των δυτικών συνόρων την περιοχή της Άρτας. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβη στα γεγονότα του 1897 με τις Δυνάμεις να μην αποσοβούν την ελληνοοθωμανική σύγκρουση και την ελληνική πολιτική ηγεσία να παρασύρεται από την εθνική πολεμική φρενίτιδα σε έναν ανούσιο πόλεμο ο οποίος κατέληξε σε ταπεινωτική ήττα και κανένα εδαφικό όφελος για την Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

Αλεξίου, Κ. (2003), *Οικονομική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Αναστασόπουλος, Ν. (2018), *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19ου - αρχές 20ου αι.)*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Ασδραχάς, Σ. (2019), «Οι πρωτόγονοι της εξέγερσης» και «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού: ένα ακαρνανικό παράδειγμα», στο: Σπ. Ασδραχάς, *Πρωτόγονη Επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος – 19ος αι.)*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Βακαλόπουλος, Κ. (1980), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Βακαλόπουλος, Κ. (2003), *Η ιστορία της Ηπείρου. Από τις αρχές της οθωμανοκρατίας ως τις μέρες μας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος

Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Ι. (2006), *Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Ι., Μιχαηλίδης, Ι. (2018), *1821. Η δημιουργία ενός έθνους-κράτους*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Βουρνάς, Τ. (2011), *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1821-1909*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Γαρδίκας, Κ. (2007), *Η Μεσοβασιλεία και η πρώτη περίοδος της Βασιλείας του Γεωργίου Α' στο Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Γαρδίκας, Κ., Κεχριώτης, Β., Λούκος Χ., Λυριντζής, Χ., Μαρωνίτη, Ν., (2008), *Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα: Νεφέλη.

Γιανουλόπουλος, Γ. (1999), *"Η ευγενής μας τύφλωσις..."*. *Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά Θέματα»*. Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή. Αθήνα: Βιβλιόραμα

Γούναρης, Β. (2019), «Παράδοση», στο: Β. Γούναρης, *Δεν είν'ο περσινός καιρός... έλληνες κλεφταρματολοί και αλβανοί στασιαστές (1828-1829)*, Αθήνα: Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Δαφνής, Γ. (1976), *Ιωάννης Καποδίστριας: Η γένεση του Ελληνικού κράτους*, Αθήνα: Ίκαρος.

- Διβάνη, Λ. (2014), *Υπουργός Θωπείας: Η Ελλάδα και οι Έλληνες*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Δοντά, Δ. (1973), *Η Ελλάς και αι Δυνάμεις κατά τον Κριμαϊκόν πόλεμον*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα μελετών της χερσονήσου του Αίμου.
- Ευαγγελίδης, Τ. (1898), *Τα μετά τον Όθωνα*, Αθήνα: Εκδοτικόν κατάστημα Γεώργιου Δ. Φέξη.
- Καλαντζής, Α. (2010), *Η Ναύπακτος και η ιστορία της*. Ναύπακτος: Δημοτική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου
- Καρατζένης, Δ. (1974), *Αι επαναστάσεις της Άρτης το 1866 και 1878*, Αθήνα: Ιδιωτική συλλογή.
- Καραφουλίδου, Β. (2018), «...της μεγάλης ταύτης ιδέας...». *Όψεις της εθνικής ιδεολογίας 1770-1854*. Αθήνα: Πόλις.
- Κλάψης, Α. (2019), «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι». *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*. Αθήνα: Πεδίο.
- Κλάψης, Α. (2021), *Αφοσιωμένος σε μια ιδέα. Ο βασιλιάς Όθων και η Ελλάδα*, Αθήνα: Πατάκης/Hanns-Seidel-Stiftung.
- Κόκκινος, Δ. (1959), *Η Ελληνική Επανάσταση*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.
- Κόκκινος, Δ. (1974), *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*. Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Κολιόπουλος, Ι. (1997), «Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο: Θ. Βερέμης κ.ά, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κολιόπουλος, Ι. (2004), *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η κρίση του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κολιόπουλος, Ι., (2005), *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι)*, Αθήνα, Επίκεντρο.
- Κοταρίδης, Ν. (2006), «Λόγος και πρακτικές των ενόπλων της μεθορίου», στο: Ν. Θεοτοκάς, Ν. Κοταρίδης, *Η οικονομία της βίας. Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

- Κουμαριανού, Μ. (1990), *Η Οικονομία της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας τον 19ο Αιώνα*. Αθήνα: Εστία.
- Κουτρούμπας, Δ. (1976), *Η επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία ιδία επιχειρήσεις*, Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου.
- Κουτσονίκας, Λ. (2002), *Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα: Εκδόσεις Βεργίνα.
- Κρεμμυδάς, Β. (2010), *Η Μεγάλη Ιδέα. Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κωστής, Κ. (2015), *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κωφός, Ε. (2001), *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Λάσκαρις Σ.,Θ. (1947) , *Διπλωματική ιστορία της Ελλάδας 1821-1914* , Αθήνα: Τζάκα – Δελαγραμμάτικα.
- Μαρωνίτη, Ν. (2009), *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880-1910*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μαυρομαμάτης, Σ. (2007). *Η πολιτική κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών.
- Παπαγεωργίου, Σ. (2004), «Οι ένοπλοι» στο: Στεφ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο Έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862*, Αθήνα, Παπαζήση.
- Παπαδάτος, Κ. (2001), *Οχυρώσεις και Στρατιωτική Οργάνωση στην Αιτωλία και Ακαρνανία*. Αθήνα: Μίλητος.
- Παπαδόπουλος, Ι. (1988), *Εμπορικές Δραστηριότητες στη Δυτική Ελλάδα*. Πάτρα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Πατρών.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (2009), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Εκδόσεις Γκοβόστη.
- Παπασταματίου, Δ. (2015), «Οι ένοπλες ομάδες», στο: Δ. Παπασταματίου, Φ. Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του νέου ελληνισμού κατά τη διάρκεια της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας* [ηλεκτρ. βιβλ.], Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

- Πικρός, Ι. (1977), «Ο πόλεμος του 1897» στο: *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ.14, Εκδοτική Αθηνών.
- Ρούσος, Γ. (1974), *Τα φοβερά ντοκουμέντα. Το Μαύρο '97*, Αθήνα: Εκδόσεις Φυτράκης.
- Σειζάνης, Μ. (1878), *Η Επανάσταση του 1878 εν Μακεδονία Ηπείρω και Θεσσαλία*, Αθήνα: Τυπογραφείο Αθηναΐδος.
- Σφυροέρας, Β. (2007), «Η βασιλεία του Όθωνα (1833-1862)», στο *Ελληνική ιστορία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Τζάκης, Δ. (2017) , « Οι οπλαρχηγοί της Άρτας » , περ. Σκουφάς , τ. 106.
- Τρικούπης, Σ. (1996), *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τομ,4, Αθήνα: Εκδόσεις Α. Π. Χαρίσης.
- Armour, I. D. (2016), *Ιστορία της Ανατολικής Ευρώπης 1740-1918. Αυτοκρατορίες, έθνη και εκσυγχρονισμός*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Clogg, R. (1992), *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press.
- Dakin, D. (1998), *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923* (μτφρ. Α. Ξανθόπουλος), Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Driault, E. (1900), *Ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος*, Αθήνα: Μ.Α. Δεπαστάς.
- Mendelssohn - Bartholdy, C. (1872), *Επίτομη ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα: Εκδόσεις Αφών Τολίδη.
- Miller, W. (1994), *Η Τουρκία καταρρέουσα : ιστορία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από τον έτους 1801 μέχρι του 1913*, Αθήνα: Λάζος.

Υπεύθυνη δήλωση συγγραφέα:

«Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.»